

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Vnímání pojmu občanství budoucími učiteli oboru
Výchova k občanství

Vypracoval: Ladislav Strnad
Vedoucí práce: PhDr. Salim Murad, PhD.

České Budějovice, 2018

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 27. 4. 2018

.....

Ladislav Strnad

Poděkování

Touto cestou bych rád poděkoval PhDr. Salimu Muradovi, Ph.D. za cenné rady, odborné vedení, připomínky, ochotu a vzácný čas, který mi věnoval při psaní mé bakalářské práce. Poděkování patří také studentům a studentkám oboru Výchova k občanství za vyplnění dotazníků k bakalářské práci.

Abstrakt

Práce je zaměřena na vnímání pojmu občanství budoucími učiteli oboru Výchova k občanství. Skládá se ze dvou částí, teoretické a výzkumné. Teoretická se zabývá vývojem státního občanství na území České republiky, a to v návaznosti na historický vývoj naší republiky od roku 1918 do současnosti. Zamýšlí se i nad otázkami, kdy a jak vznikl nacionalismus, jaké jsou jeho proudy a jak se projevoval v minulosti našeho státu. Výzkumná část, vycházející z kvantitativního šetření, mapuje povědomí studentů o institutu občanství, jejich orientaci v historii našeho občanství, názory na příčiny, negativa a pozitiva nacionalismu a poukazuje na jejich postoje k národnostem, které žily na našem území.

Klíčová slova: státní občanství, nabývání a pozbývání občanství, občan, zákon, národ, národnost, nacionalismus

Abstract

The thesis is focused on the perception of the concept of citizenship by future teachers in the field of Education to Citizenship. It consists of two parts, theoretical and research. The theoretical part deals with the development of citizenship in the territory of the Czech Republic in connection with the historical development of our republic from 1918 until present. It also looks at the questions of when and how nationalism originated, its currents and how it manifested itself in the past of our state. The research part based on a quantitative survey maps students' awareness of the institute of citizenship, their orientation in the history of our citizenship, opinions on causes, negatives and positives of nationalism, and it points out their attitudes to the nationalities that lived in our territory.

Key words: citizenship, acquiring and losing citizenship, citizen, law, nation, nationality, nationalism

Obsah

Úvod.....	6
1 Charakteristika státního občanství.....	8
2 Československé státní občanství v letech 1918 – 1937.....	10
3 Československé státní občanství v letech 1938 – 1947.....	16
4 Československé státní občanství v letech 1948 – 1967.....	24
5 Československé státní občanství v letech 1968 – 1992.....	28
6 Státní občanství České republiky.....	32
7 Národ a nacionalismus.....	36
8 Výzkumná část.....	40
9 Závěr.....	49
10 Seznam zdrojů.....	51
11 Příloha.....	53

Úvod

Státní občanství je především institut právní, je součástí právního řádu a je vázán na instituci státu, a to jeho vznik a zánik. Zároveň se k němu váží i mimoprávní hlediska, a to vědomí příslušnosti občanů k určitému státnímu celku a solidarita s ostatními spoluobčany.

Ve státech uznávajících právní zásadu *ius sanguinis* nabývá dítě státní občanství toho státu, jehož státními občany jsou rodiče, případně jeden z nich. Tato zásada, převažující na území Evropy, se s výjimkami uplatňuje také v České republice. Státní občanství symbolizuje kontinuitu lidských generací a státu samotného. Česká republika vznikla jako samostatný stát 1. ledna 1993. Většina občanů byla státními občany České a Slovenské Federativní Republiky. Tuto skutečnost respektoval zákon ČNR č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, v němž se odkazovalo na právní předpisy, kterými se nabývání a pozbývání státního občanství v minulosti řídilo. Můžeme tedy hovořit o právní kontinuitě státního občanství České republiky s československým státním občanstvím. To bylo spojeno s existencí vzniku československého státu v roce 1918 v souvislosti s koncem první světové války a rozpadem Rakouska-Uherska. Do vývoje československého státu zasáhly mnohokrát různé dějinné události. Změny ve státě, v politickém systému se odrážely i ve změnách v institutu státního občanství. Od roku 1918 do roku 1992 bylo vydáno množství právních norem různé právní síly týkajících se státního občanství, ať již ve formě ústavních zákonů, zákonů parlamentu, dekretů prezidenta republiky, vládních nařízení či jiných právních předpisů. Zákon z roku 1993 byl mnohokrát novelizován, a proto se v roce 2013 přistoupilo k vydání nového zákona, který zpřesňuje právní úpravy státního občanství a je ve srovnání se zákony mnohých států Evropské unie liberálnější. Protože je naše republika členem Evropské unie, setkáváme se i s pojmem evropské občanství.

Bakalářská práce se zabývá v teoretické části vývojem československého státního občanství, zejména způsoby jeho nabývání a pozbývání. Zprvu je osvětlen pojem státní občanství, další kapitoly se týkají právních úprav státního občanství reflektujících ústavní vývoj, přičemž v jejich úvodu jsou stručně podány historicko-právní souvislosti.

Výzkumná část, založená na kvantitativním šetření, mapuje orientaci studentů oboru občanská výchova a společenské vědy v historii českého občanství, zjišťuje jejich názory na zásadu ius sanguinis a ius soli a jejich vnímání evropského občanství. O přiznání státního občanství sice v současnosti nerozhoduje příslušnost k určité národnosti, ale naše státní území ve stoleté historii naší republiky obývaly různé národnosti, proto se práce zaměřila i na zjištění postojů studentů k těmto národnostem a na otázku nacionalismu. Vztahům mezi pojmem národ, stát a nacionalismus je též věnována závěrečná kapitola teoretické části.

1 Charakteristika státního občanství

Definice pojmu státní občanství není ukotvena v právním řádu České republiky. Zákon ČNR č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky definuje pouze, kdo jsou státní občané. Podobné legislativní úpravy byly typické i pro zákony vymezující institut státního občanství v minulosti.

Ústavní soud ČR přistoupil ke státnímu občanství takto: „Z obecného hlediska lze státní občanství definovat jako časově trvalý, místně neomezený právní vztah fyzické osoby a státu, který je proti vůli fyzické osoby nezrušitelný, na jehož základě vznikají jeho subjektům vzájemná práva a povinnosti, spočívající zejména v právu fyzické osoby na ochranu ze strany státu na jeho území i mimo ně, v právu pobytu na jeho území a v právu účasti na jeho správě veřejných záležitostí. Povinností občana je především věrnost státu, závazek k jeho obraně, výkon určitých funkcí, ke kterým je povolán, a dodržování právních předpisů státu i mimo jeho území. Konkrétně obsah státního občanství je určen zákonodárstvím jednotlivého svrchovaného státu“ (Zákon č. 207/1994 Sb.).

Černý a Valášek (1996) rozlišují mezi obyvatelem státu, jímž může být státní občan, cizinec a bezdomovec (apatrid), a mezi státním občanem, který může pobývat ve svém domovském státu nebo v cizině. Pojem státní příslušnost je širší pojem než státní občanství, protože sem přísluší kromě vztahu fyzických osob i vztah právnických osob, lodí a letadel.

Způsoby nabývání nebo pozbývání občanství jsou dány vnitrostátním zákonodárstvím příslušného státu, stejně tak jako občanská práva a povinnosti. Občan je podřízen zákonům svého státu nejen uvnitř země, ale i v cizině, na otevřeném moři a v kosmu. Státní občanství je svazek relativně trvalý. Na státní občany se vztahuje právní řád jako celek, na cizince se vztahují normy cizineckého práva dotyčného státu. Občanu zpravidla náleží aktivní a pasivní volební právo při volbách v dané zemi, možnost být jmenován státním úředníkem, soudcem, státním zástupcem, sloužit v ozbrojených sborech státu apod. Občan též nemůže být ze země vyhoštěn, dále existují jiné předpisy v oblasti sociálního zabezpečení pro občany a cizince. Kdo je občanem státu a za jakých

podmínek se občanství získává a ztrácí, je tedy záležitostí daného státu a je znakem svrchovanosti státu (Černý, Valášek, 1996).

Svrchovanost státu bývá omezena přijetím norem mezinárodního práva. Článek 1 Haagské úmluvy z roku 1930 o některých otázkách střetů zákonů o státním občanství říká, že vnitrostátní úprava státního občanství musí být uznána, když je v souladu s mezinárodními úmluvami a obyčejí. Uznání státního občanství jiným státem je důležité zejména proto, aby mohla být poskytnuta diplomatická a konzulární ochrana domovským státem. Ten vymáhá na státu pobytu úhradu újmy, která vznikla jeho státnímu občanu v důsledku porušení norem mezinárodního práva. Článek 36 Vídeňské úmluvy o konzulárních stycích z roku 1961 se zabývá institutem konzulární ochrany. Osoba, která byla na území přijímacího státu omezena v osobní svobodě, má mít možnost oznámit tuto skutečnost konzulárnímu úřadu domovského státu a setkat se s konzulárním úředníkem (Potočný, Ondřej, 2011).

Zákony o nabývání státního občanství se v jednotlivých státech podstatně odlišují. Prvním a hlavním způsobem nabývání občanství je narození. Některé státy uznávají zásadu *ius sanguinis* a podle ní se dítě již rodem stává občanem toho státu, jehož jsou příslušníkem rodiče, bez ohledu na to, jestli se narodilo doma nebo v cizině. Jiné státy mají zásadu *ius soli*, že rozhodující pro určení státního občanství je území, na němž se dítě narodí. Každé dítě narozené na tomto území se stává jeho občanem bez ohledu na občanství rodičů (Potočný, Ondřej, 2011).

Smlouva o Evropské unii, podepsaná 7. února 1992 v Maastrichtu s platností od 1. listopadu 1993, zavádí institut občanství Evropské unie. Vychází ze státního občanství členského státu, kdy občan členského státu je zároveň občanem Evropské unie. Mezi významná práva patří právo pobytu a volného pohybu v členských zemích Unie, právo podat petici k Evropskému parlamentu, právo obrátit se na evropského ombudsmana. Občan EU, který má bydliště v členském státě Unie, může využít aktivní a pasivní volební právo ve volbách do Evropského parlamentu a ve volbách komunálních (Tichý, Arnold, Svoboda, Zemánek, Král, 2004).

2 Československé státní občanství v letech 1918 – 1937

28. října 1918 vzniklo Československo, zároveň s ním i československé státní občanství. Vznik československého státu byl důsledkem vyostřených rozporů uvnitř habsburské monarchie během první světové války. Již v této době se utvářely představy o možném budoucím postavení českého státu. Důležitou úlohu sehrála Česká národní rada v čele s T. G. Masarykem, vytvořená v roce 1916 v zahraničí, a následně Národní výbor jakožto reprezentativní orgán domácích politiků. Nebyli zde zastoupeni Slováci. V květnu 1918 se na jednání v Pittsburghu dohodli představitelé české a slovenské emigrace, vyslovili souhlas s politickým programem ČNR v Paříži. Vznik republiky vyhlásil 28. října 1918 Národní výbor v Praze a jako první zákon byl přijat tzv. recepční zákon č.11/1918 Sb.z. a n., vytvořený Aloisem Rašínem. Slovensko se připojilo k československému státu Martinskou deklarací 30. října 1918 (Gerloch, Hřebejk, Zoubek, 2002).

Kvůli tomu, aby nenastal bezprávní stav, převzal recepční zákon právní normy rakousko-uherského právního řádu a rakouské a uherské veřejné správy. Právní řád československého státu přejal právní dualismus monarchie; v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se vycházelo z řádu rakouského a na Slovensku a v Podkarpatské Rusi platilo právo uherské. Recepce podléhaly i předpisy týkající se státoobčanské problematiky (Pavlíček et al., 2001).

Československo vzniklo jako důsledek rozpadu Rakouska-Uherska, a proto se otázka státního občanství jednotlivých nástupnických států projednávala na mezinárodní úrovni. Smlouvy Versailleského mírového systému, podepsané 10. září 1919 v Saint-Germain-en-Laye, završily proces uznání Československa, vymezily jeho státní území a řešily otázku státního občanství. Byla v nich zahrnuta pravidla přidělování rakousko-uherských občanů k nástupnickým státům. V československém právním řádu existovala jako zákon č. 508/1921Sb., pojmenovaný jako tzv. minoritní či malá saintgermainská smlouva. Podle této smlouvy muselo Československo umožnit přijetí státního občanství maximálnímu množství osob s faktickou vazbou k jeho území a nezamezovat osobám se souběžnou vazbou k jinému nástupnickému státu Rakouska Uherska změnit státní

občanství na základě jejich svobodné vůle. Smlouva dále pojednávala o zákazu diskriminace z důvodu národnosti, náboženství, jazyka a o zaručení územní autonomie Podkarpatské Rusi (Emmert, 2016).

Právní úpravu státního občanství v recepčním zákoně doplnil jeden z článků nové Ústavní listiny Československé republiky z roku 1920 a dále ústavní zákon č. 236/1920Sb., ze dne 9. dubna 1920, o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé. Ústava z roku 1920 říkala, že československé občanství je jediné a jednotné. „*Příslušník cizího státu nemůže být zároveň příslušníkem Československé republiky*“ (Zákon č. 121/1920 Sb.). Cizí státní občané se nemohli stát československými občany, dokud nebyli propuštěni z cizího státního svazku. Ale předpisy týkající se vystěhovalectví neuznávaly nabytí cizího občanství bez propuštění ze státního svazku československého, takže československé občanství se nabytím cizího neztrácelo. Mnoho vystěhovalců, zejména v Latinské Americe, ačkoliv byli naturalizováni, občanství neztratilo (Emmert, 2016).

Pro získání občanství byl klíčový institut domovského práva. Zákon č. 236/1920 Sb. zpětně vymezil, kdo se stal se vznikem Československa československým státním občanem. Těmi se staly v zásadě všechny osoby s déletrvajícím (více než desetiletým) domovským právem či pobytem na území nového státu a dále osoby narozené na jeho území. Zákon přispěl k sjednocení právní úpravy domovského práva v celé republice. Státní občanství mohly nabýt osoby s domovským právem v jiných částech bývalé monarchie, když jejich domovské právo nebo domovské právo předků bylo v minulosti v některé obci na území nového státu. Mohly využít opce (Emmert, 2016).

Opce znamená právo osoby vybrat si občanství mezi dvěma nebo více občanstvími, která připadají v úvahu. Opce obsahuje mezinárodní prvek. Znamená to povinnost jednoho státu na základě prohlášení osobu vyvázat ze stávajícího státního svazku a povinnost druhého státu tuto osobu přijmout do svazku této země. Opce byly zahrnuty v mezinárodních smlouvách, ukončujících první světovou válku, a musely dodržet tyto zásady. Opční právo mohly využít jen některé kategorie osob, rozhodujícím hlediskem byla jejich národnost nebo poloha obce, v níž měly domovské právo, dokud nenabýly domovské právo v jiné obci, díky němuž nabyly občanství příslušného státu.

Opce mohla být uplatněna ve prospěch státu, ke kterému patřila domovská obec. Opční právo muselo dodržet zákonem stanovené lhůty. Opční prohlášení se týkalo pouze osoby starší 18 let, za nezletilé dítě rozhodoval zákonný zástupce. Uplatnil-li opci ženatý muž, přecházela opce i na manželku a nezletilé děti. Občanství nemanželských dětí se řídilo dle opčního prohlášení matky. Změna občanství osob proběhla dnem vykonání opčního prohlášení (Pavliček et al., 2001). Pro československé občanství musely osoby optovat a přesídlit se na jeho území. U těchto osob nebyla důležitá jejich národnost. Možnost navrátit se do českých zemí měly i osoby německé nebo jiné národnosti, opcí jim bylo zrušeno cizí občanství a získaly československé. Optovat bylo dovoleno též osobám s českým a slovenským původem a mateřským jazykem z jiných částí monarchie. Na sporných územích Polska měl proběhnout plebiscit a následně měla být obyvatelům dána možnost opce (Malý et al., 1999).

Občanství bylo možné získat nastoupením státní služby. Československého občanství byli zbaveni příslušníci rodu habsbursko-lotrinského a nemohli ho získat ani v budoucnu. Na základě desetiletého domovského práva získala občanství většina občanů země. S novými občany získaly občanství rovněž manželky a nezletilé děti těchto osob. Československé státní občanství nabývali všichni obyvatelé Hlučínska, které dříve náleželo k Německé říši. Ti během dvou let mohli optovat německé občanství, v Německu nebylo domovské právo. Tento zákon vnesl do československého právního řádu novou zásadu založenou na principu *ius soli*, protože československé občanství nabyly všechny osoby, narozené na území Československa, nenabyly-li prokazatelně cizí občanství jinde (Emmert, 2016).

Institut domovské právo byl převzat z habsburské monarchie a na našem území trval až do 31. prosince 1948. Jeho podstata spočívala v právu občana zdržovat se ve své mateřské obci a zároveň nemohli být občané náležející do určité obce z ní vypovězeni. Rozlišovali se občané do obce příslušní a občané nepřísušní, ti mohli být tzv. společníky obce, nemající v obci žádné domovské právo, ale patřila jim zde nemovitost či zde platili daně z provozování živnosti. Ostatní byli tzv. přesporní. Každý státní občan musel mít domovské právo k obci, ale mohlo být jen k jedné konkrétní

obci. Domovskou obcí byla jen obec politická, tedy obec se zákonem udělenou samostatnou a přenesenou působností (www.smocr.cz).

Domovské právo se mohlo získat několika způsoby. Jednak to bylo výslovným přijetím do domovského svazku, dále narozením. Manželské děti ho nabývaly v obci, v které měl domovské právo v době jejich narození jejich otec, nemanželské v té obci, v níž měla domovské právo v době porodu jejich matka, legitimované děti, pokud nebyly svéprávné, nabývaly domovského práva v obci příslušné jejich otci v době provedené legitimace. K dalším způsobům náleželo provdání. Manželky získaly domovské právo k obci podle manžela. Domovské právo k obci se vázalo i na nastoupení veřejného úřadu, například učitelského nebo duchovenského. O udělení domovského práva v případě výslovného přijetí rozhodovalo zastupitelstvo. Za dobrovolné udělení domovského práva vybíraly domovské obce poplatky v rozmezí 1000-2000 Kč, které připadly do obecní pokladny (Malý et al., 1999).

Prostředkem k prokázání domovského práva byl tzv. domovský list, ve veřejném právu ČSR velmi důležitý dokument, proto bylo dle zákona č. 174/1948 Sb., o zrušení domovského práva nařízeno všem místním národním výborům bezpečně uchovat seznam osob, které měly ke dni 31. prosince 1948 v obci domovské právo (Černý, Valášek, 1996).

Nebylo-li možné u někoho prokázat domovské právo, byl považován za bezdomovce. Tyto osoby byly přiřazeny určité obci, jelikož každý občan musel mít domovské právo na území československého státu. Bezdomovci byli přiřazováni podle těchto za sebou následujících kritérií: k obci, ve které byli, než nastoupili k vojsku; k obci, ve které se zdržovali nejdéle, pokud se zdržovali ve více obcích stejně dlouho, byli přiřazeni k té obci, ve které se zdržovali naposledy; k obci, ve které byli narozeni, popřípadě nalezeni nebo k obci, ve které se nacházel ústav (www.smocr.cz).

Od domovského práva bylo odvozováno právo veřejného chudinského zaopatření. Právě toto právo bylo důvodem častých novelizačních úprav obecních zřízení. Povinnost obce postarat se o chudé, k nimž neměly vyživovací povinnost jiné osoby, připadla obci. Dále se jednalo o závazek poskytnutí ošetřování v případě nemoci, obce musely přispívat dvaceti procenty na útraty v nemocnicích, porodnicích a ústavech

pro choromyslné. Povinnost opatrovat chudé děti se vázala na povinnost pečovat o jejich vychování (www.smocr.cz).

Hlavním problémem bylo, že právní úprava domovského práva netrvala na fyzickém pobytu oprávněné osoby v domovské obci. Občané se pohybovali z důvodů hospodářských a omezení nebylo možné také proto, že existovala svoboda pohybu a pobytu. Jestliže někdo zchudl v pokročilém věku, bylo to většinou v místech, kde pracoval, ale povinnost postarat se připadla domovské obci, ačkoliv ho tam třeba ani nikdo neznal. Po vzniku Československa se objevila naděje na změnu ve veřejné chudinské péči spočívající v tom, že by ji mohly převzít vyšší složky samosprávy, ale zůstalo jen u úvah, a to zachovat domovské právo, ale přenést ho do obce bydliště, nebo místo domovského práva vytvořit tzv. podpůrné bydliště, v kterém by byl nárok na chudinské zaopatření. Několik zákonů v oblasti sociálního zákonodárství z první poloviny 20. let však přineslo úlevy dosavadním domovským obcím v péči o obecní chudé. Byly to zákony o rozšíření povinného nemocenského pojištění na všechny účastníky námezdního zaměstnaneckého poměru, zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří a zavedení státních starobních podpor (Malý et al., 1999).

Lze říci, že nabývání československého občanství spadalo do oblasti veřejného práva. V roce 1918 v zákoně č.11/1918 Sb. recipovalo předchozí zákony Rakouska-Uherska, dále mu byl věnován článek v ústavě z roku 1920, poté ústavní zákon č. 236/1920 Sb. z. a n. V dalších letech byly provedeny různé úpravy, např. r. 1922 zákon o vystěhovalcích. Následoval zákon č. 152/1926 Sb. z. a n. o udělení státního občanství bývalým uherským státním příslušníkům, kteří nevyužili získání občanství podle podmínek předchozího zákona. Kromě již zmiňovaných možností nabytí občanství mohly získat československé občanství cizinky sňatkem s československým státním občanem. Muži-cizinci a svobodné či ovdovělé ženy-cizinky mohli být v Československu naturalizováni pod podmínkou bezúhonnosti, příslibu domovského práva v některé obci a při desetiletém pobytu v zemi, přitom museli prokázat pozbytí svého státního občanství. Občanství se nabylo doručením tzv. naturalizační listiny a naturalizovaní občané museli skládat i slib věrnosti Československé republice.

Československé státní občanství se mohlo pozbýt pouze dvěma způsoby, zaprvé žena sňatkem s cizincem a zadruhé propuštěním ze státního svazku na žádost v souvislosti s vystěhováním do ciziny. Samotným vystěhováním se státní občanství nepozbývalo, dokonce ani v některých případech nabytím cizího občanství (Emmert, 2016).

Otázku státního občanství upravovaly mezistátní smlouvy uzavřené s Německem, Rakouskem a Polskem. Vztah mezinárodních smluv k pramenům vnitrostátního práva v právním řádu Československa v době mezi válkami nebyl vymezen. Nejvyšší soud trval na jejich publikaci ve sbírce zákonů a nařízení. Nejvyšší správní soud zastával názor, že pro jejich působnost musí být speciální transformační právní norma (Emmert, 2016).

3 Československé státní občanství v letech 1938 – 1947

Ústava z roku 1920 představovala svým pojetím moderní dokument demokratického státu. Šestá hlava ústavy pojednávala podrobně o ochraně menšin. Zaručovala všem občanům bez ohledu na národnost, náboženské vyznání a rasu rovná občanská a politická práva. Týž den jako ústava byl přijat i jazykový zákon č.122/1921 Sb. z. a n., který v duchu minoritní smlouvy vyhlásil za státní a oficiální jazyk jazyk československý. K provedení ústavního jazykového zákona vyšlo vládní nařízení č. 17/1926 Sb. z. a n. , které se týkalo používání státního oficiálního jazyka. Jedna část upravovala právo jazykových menšin používat v určených případech menšinový jazyk. Soudy, úřady a orgány republiky, jejichž působnost se vztahovala na soudní okres s alespoň 20 procenty státních občanů jiného jazyka než československého, musely přijmout podání v menšinovém jazyce a i v tomto jazyce odpovědět. Totéž se týkalo i trestní žaloby. Na Slovensku se zpravidla úřadovalo slovensky. V městech a okresech s velkým podílem občanů jiného jazyka než československého (slovenština byla chápána jako větev českého jazyka) bylo zaručeno vzdělání v jejich mateřštině, výuka československé řeči byla povinná. Preambule ústavy zmiňovala ideu čechoslovakismu-jednotného československého národa (Malý et al.,1999).

Tato teorie však nerespektovala kulturní a politické rozdíly mezi českým a slovenským národem, vzniklé díky odlišnému tisíciletému vývoji, tradicím a historii. Jak uvádí podle Poláška Holubec (2009), bývalé maďarské úředníky a četníky nahrazovali Češi, ve větší míře než na Slovensku na Podkarpatské Rusi. Bylo to zdůvodňováno větší zaostalostí těchto národů. Žádný Rusín ani Slovák se nestal generálem československé armády, byly též pokusy psát ukrajinštinu latinkou a z Podkarpatské Rusi bylo odvezeno i šest pravoslavných kostelů.

Velkým problémem bylo i to, že druhým nejpočetnějším národem Československa byli Němci, dle údajů z roku 1937 jich zde žily přes 3 miliony, téměř o 900 tisíc více než Slováků. Neřešené národnostní spory mezi Čechy a Němci, Čechy a Slováky, Slováky a Maďary ohrožovaly existenci Československa a posloužily Německu v letech 1938 a 1939 k jeho likvidaci (Vodička, Cabada, 2011).

Po převzetí moci nacisty v Německu se vůdčí politickou stranou německé národnostní menšiny stala Sudetoněmecká strana. Požadavky na autonomii vyostřily v Československu vnitropolitickou krizi, která z iniciativy hitlerovského Německa byla řešena na mezinárodní úrovni. Podpisem Mnichovské dohody vyvrcholila politika appeasementu ze strany Velké Británie a Francie. Mnichovská dohoda čtyř mocností (Německa, Itálie, Velké Británie a Francie) o odstoupení území Československa, kde převažovalo padesáti procenty obyvatelstvo německé národnosti, Německé říši měla být nápravou mírových smluv versailleského systému. Dle mnichovského diktátu měly československé hranice odpovídat etnickým hranicím mezi národy střední Evropy, ale reálně zasahovaly hluboko do vnitrozemí (Vodička, Cabada, 2011).

Mnichovský diktát přijal 30. září 1938 prezident republiky a československá vláda pod nátlakem hrozby válečného konfliktu. Mnichovská dohoda byla sjednána v rozporu s mezinárodním i naším právem, podle ústavy totiž mohlo o změně státních hranic rozhodnout pouze Národní shromáždění, je proto od samého začátku neplatná (Malý et al., 1999).

Následně byla podepsána smlouva mezi Česko-Slovenskou republikou (název od 23. listopadu 1938) a Německou říší o otázkách státního občanství a opce pod č. 300/1938 Sb. z. a n. a v právním řádu se objevila jako vládní nařízení č. 301/1938 Sb. z. a n. Vycházela z článku 7 Mnichovské dohody o výměně obyvatel a opci a zároveň zahrnovala některé body tzv. karlovarského programu Sudetoněmecké strany z dubna 1938. Podle smlouvy měly být zbaveny československého státního občanství ty osoby německé národnosti, které měly do 10. října 1938 na území „Sudet“ bydliště nebo se tam narodili jejich rodiče a prarodiče. Manželky získávaly občanství podle manžela, v tomto se shodovalo československé i německé právo. Osoby neněmecké národnosti, které získaly německou státní příslušnost, mohly optovat pro československé státní občanství. Nařízení o změně občanství se vztahovala i na osoby žijící v cizině, měly-li domovské právo na postoupeném území. Ostatní českoslovenští občané německé národnosti se mohli rozhodnout pro německou státní příslušnost do 29. března 1939. Zároveň bylo ve smlouvě pojednáno o výměně obyvatelstva. Německá vláda mohla žádat o odstěhování osob neněmecké národnosti, které nezískaly německé státní

občanství, protože se přistěhovaly ony samy (nebo i jejich předkové) na „sudetoněmecké“ území až po 1. lednu 1910. To samé mohla žádat československá vláda na občanech německé národnosti, kteří se na území Česko-Slovenské republiky přestěhovali po 1. lednu 1910, stejně tak i jejich potomci. Německá říše se zavázala je přijmout, opuštěním území republiky pozbyli československé občanství. Při výměně se mohl s sebou brát majetek (Emmert, 2016).

V listopadu 1938 byla na základě přijatých ústavních zákonů vyhlášena autonomie Slovenska a Podkarpatské Rusi. Nebylo zrušeno jednotné státní občanství, ale bylo rozšířeno o tzv. krajinskou příslušnost, vycházející z domovského práva ve slovenské či podkarpatské obci. Trializace republiky a snaha o změnu výstavby orgánů zákonodárné a výkonné moci přispěla k ještě většímu oslabení mezinárodní autority státu (Malý et al., 1999).

V období tzv. „druhé republiky“, tedy po odtržení československých pohraničních oblastí a jejich připojení k Německu, Maďarsku a Polsku, bylo normální fungování ústavního systému nemožné. Ústavní zákon č. 330/1938 Sb. z. a n. o zmocnění ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů republiky Československé z prosince 1938 umožnil vládě právo nahrazovat po dva roky zákony vládními nařízeními a prezidentovi dal pravomoc vydávat dekrety s mocí ústavy. Tento zmocňovací zákon vedl k ukončení fungování parlamentu. 14. března 1939 po schůzce Adolfa Hitlera a politických slovenských představitelů byl vyhlášen samostatný Slovenský stát. V noci ze 14. na 15. března podepsal prezident Emil Hácha v Berlíně dokument, ve kterém předal osud českého národa a země do rukou vůdcových. Zbývající území Čech a Moravy bylo obsazeno a Adolf Hitler vydal výnos vůdce a říšského kancléře o zřízení Protektorátu Čechy a Morava pod č. 75/1939 Sb. Československý lid byl zbaven svobody. Právní předpisy vydané v době nesvobody (od 29. 9. 1938 do 4. 5. 1945) nepatří do československého právního řádu (Gerloch, Hřebejk, Zoubek, 2002).

Ve druhém článku o zřízení Protektorátu Čechy a Morava byly popsány úpravy právního postavení obyvatelstva. Došlo ke kategorizaci obyvatelstva. První kategorii tvořili říšští občané. Byli to bývalí českoslovenští občané německé národnosti mající 10.

října 1938 v některé obci protektorátu nebo v pohraniční domovské právo. K druhé kategorii patřili občané s tzv. protektorátní příslušností. Jednalo se o československé státní občany neněmecké národnosti, kteří měli na území protektorátu bydliště, domovské právo nebo nárok na jeho udělení. Dále sem náležely osoby, které měly 10. října 1938 bydliště v „sudetoněmecké obci“ a po odstoupení „Sudet“ si ponechaly československé občanství nebo ho znovu získaly opci. Bývalí českoslovenští občané české národnosti, jejichž domovské právo bylo dne 16. března 1939 ve slovenské či podkarpatské obci, nabyli protektorátní příslušnost, pokud nezískali jinou (Emmert, 2016).

Říšskoněmečtí státní občané byli nadřazeni v právním postavení příslušníkům protektorátu, vztahovala se na ně vojenská povinnost a měli politická práva. Byli zastoupeni v říšském sněmu, mohli vykonávat všechny úřady v říšské správě a organizacích a náležela jim všechna práva protektorátních příslušníků. Vztahovala se na ně jurisdikce německých soudů. Požívali výhody v oblasti pracovního práva, sociálního zabezpečení, získávali větší přiděly potravin, mohli se sdružovat i do vlastních zájmových organizací, např. advokátních komor. Příslušníci protektorátu nedisponovali politickými právy, mohli být pouze subjekty občanskoprávních vztahů. O podřazenosti příslušníků protektorátu svědčí i to, že podle nařízení ministerstva vnitra z roku 1941 měl říšský občan zakázáno stát se příslušníkem protektorátu. Osoby židovského a romského původu podléhající rasovým předpisům úplně ztrácely v letech 1942-45 státní příslušnost a byly fyzicky likvidovány (Malý et al., 1999).

Prezident Beneš odstoupil 5. 10. 1938 z funkce prezidenta, jako soukromá osoba emigroval, přijal existenci „druhé republiky“, ale v červnu 1940 prohlásil za bezprávné události od Mnichova a navázal na své pravomoci ústavního činitele, odvozované od své volby v roce 1935. Kolem prezidenta Beneše se v polovině roku 1940 v Londýně zformovalo prozatímní státní zřízení ČSR. Bylo představováno prezidentem, Státní radou a vládou a postupně uznáno i mezinárodně, což mělo velký význam pro obnovu poválečného Československa. Francie a Velká Británie ještě za války odvolaly Mnichovskou dohodu. Zákonodárná moc byla prezidentskými dekrety přenesena na prezidenta republiky (dekret prezidenta republiky č. 2/1940 Úř. věst. čsl., o

prozatímním výkonu moci zákonodárné z 15. 10. 1940). Dekrety prezidenta republiky musely být po obnově suverenity československého státu uveřejněny ve Sbírce zákonů a schváleny parlamentem. Ratihabice byla provedena Prozatímním národním shromážděním 28. 10. 1945. Druhé centrum odboje působilo v Moskvě, názory na poválečný vývoj se často lišily, ale v některých otázkách panovala shoda, a to v názorech na potrestání zrádců a kolaborantů včetně odsunu Němců, navázání právní kontinuity s předmnichovským Československem, předání moci do rukou nově vytvořené Národní fronty. Slovenské zájmy prosazovala Slovenská národní rada, začala vydávat nařízení mající formu zákonů, tento dualismus odporoval představám Beneše o navázání právní kontinuity a stále přetrvávající teorii čechoslovakismu (Gerloch, Hřebejk, Zoubek, 2002).

Zakarpatská Ukrajina se pod tlakem Rudé armády rozhodla vystoupit ze svazku ČSR. 4. dubna 1945 byla v Košicích jmenována československá vláda Národní fronty a vyhlásila Košický vládní program. V Čechách sice vznikla v době květnového povstání v roce 1945 Česká národní rada, ale oproti SNR odevzdala vládní moc hned po skončení války vládě. Po skončení doby nesvobody byla oficiálně obnovena účinnost ústavní listiny z roku 1920 upravená o ústavní dekrety prezidenta republiky (Gerloch, Hřebejk, Zoubek, 2002).

Ústavní dekret prezidenta republiky č.11/1944 Úř. věst. čs., o obnovení právního pořádku vymezil neplatnost právních předpisů v době nesvobody. Československé státní občanství mělo být jako před Mnichovem (Pavlíček et al., 2001). VIII. kapitola Košického vládního programu byla naplněna ústavním dekretem prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, který hovořil o „strašných“ zkušenostech s německou a maďarskou menšinou a jejím vlivu na „dobyvačnou“ politiku proti republice. Stal se základem pro odsun československých Němců z republiky. O něm padlo rozhodnutí i na postupimské mezinárodní konferenci, konané ve dnech 17.7. - 2. 8.1945 (Gronský, 2009).

Československého státního občanství byli zbaveni českoslovenští občané německé a maďarské národnosti, kteří získali podle předpisů cizí okupační moci státní občanství německé nebo maďarské. Pozbytí československého občanství bylo zpětné ke

dni, kdy získali cizí státní příslušnost. Odpovídalo i Ústavní listině z roku 1920, která hovořila o tom, že příslušník cizího státu nemůže být zároveň československým státním občanem (Černý, Valášek, 1996).

Podle ústavního dekretu nemusely o občanství přijít všechny osoby německé nebo maďarské národnosti. Nevztahoval se na Němce a Maďary, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky, od 21. května 1938 do 31. prosince 1946, přihlásili úředním hlášením za Čechy nebo Slováky. Ústavní dekret nebyl založen na kolektivní odpovědnosti osob německé a maďarské menšiny za činy spáchané proti republice a umožňoval individuální posuzování státního občanství těchto osob. Němci a Maďaři zůstavši věrni republice, když se neprovinili proti českému lidu, trpěli pod fašistickým terorem nebo se aktivně účastnili bojů za osvobození republiky, mohli podat žádost o zachování občanství. Při prokázání loajality (vydáno osvědčení okresní správní komise o národní spolehlivosti, schválené ministerstvem vnitra) jim bylo občanství ponecháno. Ústavní dekret se zabýval státním občanstvím i u osob mimo již uvedené národnosti. Češi, Slováci a příslušníci dalších slovanských národností, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásili za Němce nebo Maďary nebo se zajímali o udělení německé nebo maďarské národnosti, pozbyli československé státní občanství. Nedošlo k tomu v případě, že tak bylo učiněno z donucení. Státní příslušnost každého člena rodiny byla hodnocena samostatně. Manželka a nezletilé děti nemusely mít státní příslušnost jako manžel nebo otec. Státního občanství mohl být zbaven pouze někdo z rodiny. Ústavním dekretem byly zvýhodněny žádosti manželek a dětí o navrácení státního občanství a až do vyřešení žádosti se na žadatele hledělo jako na československé státní občany (Černý, Valášek, 1996). Při neorganizovaném odsunu ještě před Postupimskou dohodou odešlo šest set šedesát tisíc lidí, organizovaným transferem byly odsunuty dva miliony dvě stě padesát šest tisíc osob. V ČSR zůstalo dvě stě čtyři tisíc lidí německé národnosti (Pacner, 2001).

Do Československa se po 2. světové válce naopak přistěhovalo několik desítek tisíc krajanů. Někteří měli dříve československé státní občanství a pozbyli ho, někteří ho nikdy neměli. Ústavní zákon č. 74/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti z dubna 1946 umožňoval za výhodnějších podmínek nabytí

československého státního občanství. Žadatelem mohla být osoba bez státní příslušnosti, tak i občan cizího státu. To byl rozdíl od řádného naturalizačního řízení, kdy musel žadatel doložit propuštění z dosavadního státního svazku. Též nemusel být doložen příslib udělení domovského práva, to získali naturalizovaní občané v obci, kde se usídlili. Manželka a nezletilé děti získaly státní příslušnosti tehdy, byly-li výslovně v žádosti uvedeny. Uvedený zákon byl dvakrát novelizován a postupně byl přenesen rozhodovací proces o udělování státního občanství z ministerstva vnitra na krajské a poté na okresní národní výbory (Černý, Valášek, 1996). Největší počet přesídlenců byl z volyňské gubernie na západní Ukrajině (Emmert, 2016).

Postupimská konference odmítla u maďarské menšiny stejné řešení jako u německé menšiny, tedy odsun. Byla upřednostněna výměna obyvatelstva. V únoru 1946 byla sjednána dohoda mezi Československem a Maďarskem pod č. 145/1946 Sb. (Gronský, 2009). Přesídlovací komise vyslaná do Maďarska informovala o repatriační akci a vyhotovila seznam osob slovenské nebo české národnosti s bydlištěm na území Maďarska a majících zájem o přesídlení do Československa. Za manželku a nezletilé děti mohl podepsat přihlášku manžel. Stejně jako v případě návratu krajanů byly i zde důvody pro odmítnutí, a to zejména spáchání činů proti českému a slovenskému národu, protidemokratické postoje a potrestání za zvláště závažný trestný čin. Za českou stranu zhotovila seznam osob k přesídlení vláda. Jednalo se o osoby, které na základě ústavního dekretu prezidenta republiky č.33/1945 Sb. přišly o československé státní občanství. Maďarská vláda se zaručila přijmout osoby na své území. Počet obyvatel při výměně se měl shodovat. Obě skupiny osob pozbyly svá původní občanství. Na československém území vydával osvědčení o nabytí státního občanství okresní národní výbor v místě bydliště přesídlence (Černý, Valášek, 1996).

Další změny v občanství se týkaly Podkarpatské Rusi, kterou v roce 1944 osvobodila sovětská armáda. Sovětská strana nedodržela dohodu upravenou ústavním dekretem prezidenta republiky č.10/1944 Úř. věst. čs., o dočasné správě osvobozeného území republiky Československé a na podzim se konaly pod sovětským dozorem na Podkarpatské Rusi volby do národních výborů. 26. listopadu bylo vyhlášeno připojení k sovětské Ukrajině. Na základě pozdějšího protokolu smlouvy Československa a SSSR

mohli českoslovenští občané české a slovenské národnosti na postoupeném území optovat pro československé státní občanství a občané ukrajinské a ruské národnosti žijící na území Slovenska pro sovětské občanství. V důsledku postoupení Podkarpatské Rusi pozbylo československé občanství sedm set tisíc osob (Emmert, 2016).

Ještě je třeba do tohoto období zahrnout zákon č. 102/1947 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství sňatkem, podle něhož ženy s československým státním občanstvím, které se provdaly za cizince, automaticky pozbývaly státní občanství (Gronský, 2002).

V květnu 1946 se konaly na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva volby do ústavodárného Národního shromáždění. Aktivní a pasivní volební právo měli jen českoslovenští občané české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti. Volební právo bylo ale odebráno československým občanům německé a maďarské národnosti, kteří měli ponecháno či navráceno československé státní občanství podle ústavního dekretu č. 33/1945 Sb. Volby na celostátní úrovni vyhrála Komunistická strana Československa, na Slovensku Demokratická strana. Byla patrná odlišná politická orientace české a slovenské společnosti. Nová vláda se silným zastoupením komunistů chtěla vypracovat novou ústavu, ale poté byl sestaven z třiceti šesti členů ústavní výbor a zřízen jako poradní orgán sbor expertů z odborníků na ústavní právo. Nekomunistické strany chtěly navázat na předchozí ústavní tradici, komunisté měli jiné představy (Gronský, 2002).

4 Československé státní občanství v letech 1948 – 1967

V únoru 1948 převzala moc v Československé republice komunistická strana, a to kombinací ústavních a neústavních metod. Byla omezena spontánní možnost vzniku politických stran a jejich svobodné soutěže v rámci Národní fronty. Politický vývoj směřoval k omezení politického pluralismu, soukromého vlastnictví a tržní ekonomiky. Vše bylo umocněno mezinárodní politickou situací, protože již konference mocností v Jaltě v únoru 1945 rozhodla o vlivu SSSR na Československo. Po únoru 1948 začíná rychlý příklon k totalitarizaci (Gerloch, Hřebejk, Zoubek, 2002).

V této době byl též ukončen spor o pojetí nové ústavy, protože diskontinuitní koncepce upřednostňovaná komunistickou stranou byla 9. května 1948 schválena ústavním Národním shromážděním jako ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, označovaná jako Ústava 9. května (Pavlíček et al., 2001).

§ 165 z deváté kapitoly ústavy nazvané Obecná ustanovení říkal: „*Státní občanství je v Československé republice jediné a jednotné. Podmínky, za jakých se nabývá a pozbývá státní občanství, stanoví zákon*“ (www.psp.cz). Podobné formulace obsahovala i ústava z roku 1920, která ještě obsahovala ustanovení o tom, že příslušník cizího státu nemůže být zároveň československým občanem.

Zákon č. 174/1948 Sb., o zrušení domovského práva zrušil k 31. 12. 1948 domovské právo k obci. V oblasti právní úpravy občanství byl přijat zákon č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání československého státního občanství, jenž zrušil platné právní předpisy upravující československé státní občanství. Výčet zrušených právních předpisů byl demonstrativní a z derogačních účinků zákona byly vyňaty zákony o nabývání československého občanství u repatriovaných osob a zákon týkající se úmluvy mezi Československem a USA o naturalizaci. Později byl novelizován zákonem č. 72/1958 Sb. (Pavlíček et al., 2001).

V zákoně došlo ke sjednocení nabývání a pozbývání československého státního občanství v českých zemích i na Slovensku. Institut občanství prošel řadou změn, které byly i přes nastupující totalitu dosti liberální a odpovídaly světovým tendencím v úpravách státního občanství. Byla sem vnesena rovnost pohlaví a jednodušší

podmínky naturalizace. Občanství se mohlo nabývat těmito způsoby: narozením, nalezením na území ČSR, sňatkem a udělením. K pozbytí státního občanství mohlo dojít sňatkem, propuštěním z cizího státního svazku a odnětím státního občanství (Emmert, 2016).

V nabývání československého státního občanství narozením byla uplatněna zásada *ius sanguinis*. Když se dítě narodilo na území ČSR, stalo se dítě československým státním občanem, byl-li jeden z rodičů československým státním občanem. Nerozhodovalo, byli-li rodiče oddáni. Narodilo-li se dítě v cizině a jeden z občanů byl československým státním občanem, nabývalo dítě občanství, pokud byla rodičem s československým občanstvím podána žádost a s ní souhlasil příslušný orgán (krajský národní výbor, od roku 1958 okresní národní výbor). Děti, které byly nalezeny v útlém věku, získaly československé občanství, pokud se nedokázalo, že mají jinou státní příslušnost. Nebyla stanovena horní hranice věku, případy se posuzovaly individuálně (Černý, Valášek, 1996).

Československé státní občanství mohl získat cizinec (apatrid), který bydlel na území ČSR nepřetržitě po dobu pěti let, a když nebyl bezdomovcem, pozbyl svou státní příslušnost. O udělení občanství mohla žádat osoba starší patnácti let, před dosažením zletilosti musel vyslovit souhlas zákonný zástupce. Manželé si mohli zvolit, jestli požádají o občanství společně nebo každý zvlášť, posuzování jejich žádostí však bylo individuální. Děti mladší patnácti let nabývaly občanství odvozeně; souhlasit museli oba rodiče, neshodli-li se, rozhodoval poté soud. Dosavadní podmínka beztrestnosti byla změněna na loajalitu vůči Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení, tato podmínka byla odstraněna novelizací z roku 1958. Osoby starší patnácti let musely složit státoobčanský slib (Černý, Valášek, 1996). V 50. a 60. letech 20. století bylo v Československu naturalizováno několik tisíc řeckých emigrantů a osoby českého a slovenského původu (tzv. reemigranti), kteří z různých důvodů nenabývaly občanství podle zvláštního zákona č.74/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti (Emmert, 2016).

Zákon č.194/1949 zrušil automatické nabytí československého občanství u cizinek provdaných za československého občana. Provdaná cizinka si mohla do šesti

měsíců od sňatku o občanství požádat, pak jí bylo přiznáno zpětně. Též měla možnost do žádosti zahrnout i své děti a nebylo požadováno vyvázání se z předchozího státního svazku. Dle zákona č. 59/1952 Sb., o uzavírání manželství s cizinci, musely být všechny smíšené sňatky odsouhlaseny ministerstvem vnitra. Novela zákona č. 194, uveřejněná jako vyhláška ministra vnitra č. 73/1958 Sb., přenášela působnost při udělování státního občanství z krajských národních výborů na okresní. Bylo též zrušeno pozbývání státního občanství československé státní občanky sňatkem s cizincem nebo bezdomovcem. Občanství jí zůstalo i tehdy, získala-li automaticky (bez žádosti) státní občanství manžela podle cizí právní úpravy. Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 72/1962 Sb., zanesla do našeho právního řádu mezinárodní Úmluvu o státním občanství vdaných žen, schválenou Valným shromážděním OSN v únoru 1957. Závazky z této úmluvy obsahoval již zákon o občanství z roku 1949 a jeho novelizace z roku 1958. Dle úmluvy ženy neztrácely státní občanství rozvodem nebo při zřeknutí se státního občanství manželem. Manželé mohli mít odlišné státní občanství (Emmert, 2016).

Propuštění ze státního svazku na základě vlastní žádosti bylo posuzováno výhradně individuálně, nikoliv odvozeně, i když žádost mohla být podána společně. Žádost o propuštění mohla podat osoba starší patnácti let, u nezletilých museli souhlasit zákonní zástupci. Žádost posuzoval příslušný okresní výbor podle bydliště a žádosti nemuselo být vyhověno. Většinou se tak dělo u osob s dlouhodobým pobytem v zahraničí. Propuštění ze státního svazku obdrželi listinu o propuštění (Černý, Valášek, 1996).

Zákon o československém občanství z roku 1949 definoval nový institut pozbývání občanství, a to jeho odnímání ministerstvem vnitra. Postižená osoba mohla zůstat bez občanství. Odporovalo to Všeobecné deklaraci lidských práv, přijaté Valným shromážděním OSN v roce 1948. Ministerstvo vnitra mohlo odebrat státní občanství osobě, která bez povolení opustila území republiky, nezákonně pobývala v cizině a nevrátila se po výzvě ministerstva vnitra do země ve stanovené lhůtě – ze západní Evropy do třiceti dnů, ze zámoří do devadesáti dnů, dále osobě, která na území jiného státu provozovala činnost škodící zájmům Československa. Podle novely z roku 1958 mohla být občanství zbavena osoba, která byla v cizině pět let bez dokladu nebo získala

ještě jiné občanství. Odnětí státního občanství se v letech 1948 až 1956 dostalo i do trestního práva. Osoby odsouzené v politických procesech za velezradu, vyzvědačství, válečné zrady a škůdnictví mohly dostávat jako vedlejší trest ztrátu státního občanství. Zároveň ztrácely občanská práva, byly vyloučeny z vojska a propadal jim majetek. Tento vedlejší trest byl zrušen až novelou trestního zákona č.63/1956 Sb., po kritice kultu osobnosti (Emmert, 2016).

Zákon č.34/1953 Sb., jímž některé osoby nabývají československé státní občanství, navracel kolektivně občanství osobám německé národnosti, které ho pozbyly ústavním dekretem v roce 1945, měly na území republiky bydliště a občanství dosud nenabýly podle jiných právních norem, vydávaných od roku 1949. Novelizací zákona o československém státním občanství z roku 1958 kolektivně získaly státní občanství též osoby maďarské národnosti, které ho ztratily podle ústavního dekretu v roce 1945, nebyly odsunuty a nezískaly ho jiným způsobem. Mohly sice již využít zákona č. 245/1948 Sb., vydaného po nastolení lidově demokratického režimu v Maďarsku, ale nebyly o zákoně včas a správně zpraveni (Černý, Valášek, 1996).

11. července 1960 byl přijat Národním shromážděním návrh nové ústavy jako ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky. Obsahově i formálně se vyznačovala nižší úrovní než Ústava 9. května. Zakotvovala vedoucí úlohu Komunistické strany Československa a přejmenovávala oficiální název na Československá socialistická republika. Formulace základních práv a svobod respektovala kolektivistické pojetí, např. u svobody projevu a svobody shromažďovací je dodatek „v souladu se zájmem pracujícího lidu“ (Gerloch, Hřebejk, Zoubek, 2002). Stejně jako v předchozích ústavách bylo státní občanství definováno jen stručně, a to v článku 108 deváté hlavy: „*Státního občanství se nabývá a pozbývá za podmínek, které stanoví zákon*“ (www.psp.cz).

5 Československé státní občanství v letech 1968 – 1992

Teorie jednotného československého národa, obsažená v ústavě z roku 1920, byla již po 2. světové válce neudržitelná. Košický vládní program uznal v prohlášení existenci samostatného slovenského národa a určité pravomoci získala Slovenská národní rada. Ta spolu se sborem pověřenců byla zakotvena v Ústavě 9. května v roce 1948, ale tyto orgány disponovaly omezenými kompetencemi a byly podřízeny československé vládě. Zákon č. 33/1956 Sb., o slovenských národních orgánech rozšiřoval působnost těchto orgánů a snižoval závislost na vládě. Avšak ústava z roku 1960 značně omezila vliv Slovenské národní rady a sbor pověřenců zrušila (Pavlíček et al., 2001).

Neřešení národních zájmů Slovenska a centrální řízení státu vyvolávalo na Slovensku nespokojenost. Na počátku roku 1968 započal tzv. obrodný proces se snahou reformovat socialismus, nazývaný Pražské jaro. Češi si slibovali demokratizaci společnosti, Slováci očekávali důsledné řešení česko-slovenského vztahu. Slovenští politici usilovali o federalizaci státu (Kováč, 2011).

Ústavním zákonem č.77/1968 Sb., o přípravě federativního uspořádání Československé socialistické republiky vznikla Česká národní rada. Ústava z roku 1960 měla platnost ve své původní podobě jen osm let, protože v říjnu 1968 byl přijat ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci a ústavní zákon č. 144/1968 Sb., o postavení národností v ČSSR. Z unitárního státu vznikla federace tvořená Českou a Slovenskou socialistickou republikou (Gerloch, Hřebejk, Zoubek, 2002).

S vytvořením federace vzniklo i dvojí občanství, a to občanství federální a občanství republik. Čl. 5 hlavy první říká: *„(1) Státní občan každé z obou republik je zároveň státním občanem Československé socialistické republiky. (2) Občan jedné republiky má na území druhé republiky stejná práva a stejné povinnosti jako občan této republiky. (3) Zásady nabývání a pozbývání státního občanství republik stanoví zákon Federálního shromáždění“* (www.psp.cz). Primární bylo občanství republik a od něj se odvozovalo občanství federální.

Ústavní zákon č. 125/1970 Sb. novelizoval zákon o československé federaci. Článek 5 první hlavy měl po novelizaci toto znění: „(1) Československé státní občanství je jednotné. (2) Každý československý státní občan má na území Československé socialistické republiky rovná práva a rovné povinnosti. (3) Každý československý státní občan je zároveň občanem České socialistické republiky nebo Slovenské socialistické republiky. (4) Nabývání a pozbývání československého státního občanství upravuje zákon Federálního shromáždění.“ (www.psp.cz) Ústavní zákon tento poměr obracel, ale za předpokladu přijetí právní úpravy, avšak nikdy nebyl vydán prováděcí zákon k článku 5, takže se občanství po dobu federace získávalo dle republik (Pavlíček et al., 2001).

Zákon č. 165/1968 Sb., o zásadách nabývání a pozbývání státního občanství vymezil, kdo se stane k 1. lednu občanem České socialistické republiky a kdo občanem Slovenské socialistické republiky. Vycházelo se ze zásady *ius soli* a rozhodující pro získání občanství bylo místo narození, československým státním občanem se k 1. lednu 1969 stal občanem té republiky, na jejímž území se narodil. Při narození v cizině bylo rozhodující místo, kde byl k 1. 1. 1969 hlášen k trvalému pobytu. Českoslovenští občané nikdy nežijící na území Československa si mohli státní občanství jedné z republik zvolit prohlášením, které neomezovala žádná lhůta. Tato pravidla platila pro osoby starší patnácti let. U osob mladších 15 let se vycházelo ze státního občanství rodičů. Jestliže rodiče měli odlišná republiková občanství, platila pravidla jako pro osoby starší 15 let. Protože v českých zemích žilo hodně občanů slovenské národnosti a naopak, mohli si podle své vůle občané na základě prohlášení zvolit občanství druhé republiky, a to do 31. 12. 1969. Opci využilo málo osob, poněvadž o ní mnozí nevěděli a z mezinárodního hlediska bylo stejně rozhodující občanství československé (Černý, Valášek, 1996).

Občanství republik rozpracovávaly zákony vydané radami republik- zákon SNR č. 206/1968 Sb. a zákon ČNR č. 39/1969 Sb. Stanovily tyto způsoby nabývání občanství: narozením, nalezením na území republiky, uzavřením manželství a udělením. Při narození byla uplatněna zásada *ius sanguinis*. Místo narození dítěte bylo rozhodující jen tehdy, jestliže rodiče měli rozdílná republiková občanství, pak získalo občanství na

území republiky, na kterém se narodilo. Dítě narozené mimo území ČSSR rodičům s českým a slovenským občanstvím získalo občanství podle matky. Rodiče dítěte s rozdílným republikovým občanstvím mohli svému dítěti změnit občanství souhlasným prohlášením do šesti měsíců od narození dítěte. Byl-li jeden z rodičů českým nebo slovenským občanem a druhý cizincem, získalo dítě příslušné republikové občanství a tedy československé bez ohledu na místo narození, a to i bez souhlasu okresního národního výboru, jenž byl před touto úpravou vyžadován. Děti nalezené v ČSSR nabývaly státní občanství podle republiky, v které byly nalezeny, tedy podle zásady *ius soli* (Černý, Valášek, 1996).

Při uzavření manželství mezi občanem české a slovenské národnosti nebyla nutná změna republikového občanství, ale mohla být učiněna na základě prohlášení druhého manžela. Stejně lhůty i podmínky byly pro děti mladší 15 let. Po uzavření manželství s českým nebo slovenským občanem mohla cizinka i její děti mladší 15 let získat státní občanství manžela, pokud okresní národní výbor vyhověl její žádosti. Pro nabytí československého státního občanství udělením musel cizinec pobývajícím na území státu nejméně pět let podat žádost, o občanství na základě volné úvahy rozhodovalo ministerstvo vnitra, při udělení občanství ho získaly i děti mladší 15 let, byly-li uvedeny v žádosti. Udělením občanství osoba pozbyla dosavadní státní občanství, nebyla-li apatridem. Občan druhé republiky mohl získat občanství též udělením, slovenský zákon určoval dvouletou podmínku pobytu, u českého zákona stačilo přihlášení k trvalému pobytu. Přijetím druhého republikového občanství se ztrácelo dosavadní (Černý, Valášek, 1996).

Na propuštění ze státního svazku neexistoval právní nárok, rozhodovaly o něm okresní národní výbory v místě posledního trvalého pobytu žadatele podle nezveřejněných interních pokynů nadřízených orgánů. Ministerstvo vnitra uvádělo jen propuštění v souvislosti s vystěhováním do zahraničí po předchozím povolení. Odnětí státního občanství bylo v rozporu se Všeobecnou deklarací práv a svobod, zprvu tuto úpravu neobsahoval český zákon, byl ponechán pouze ve slovenském, ale po další úpravě v listopadu 1969 bylo odnětí vloženo i do českého zákona. Byly ponechány důvody odnětí uvedené v zákoně z roku 1949 a k nim připojen ještě vstup do cizích vojenských

služeb a služba v organizacích zaměřujících svou činnost proti ČSSR (Černý, Valášek, 1996).

17. listopadu 1989 se zhroutil komunistický režim. Krátce po něm bylo přijato množství ústavních zákonů, odrážejících změny v československé společnosti a nastolující přeměnu společnosti od totalitního systému k politickému pluralismu. Z československého právního řádu byl zákonem č. 88/1990 Sb., přijatým Federálním shromážděním, odstraněn institut odnětí státního občanství. Aby byly napraveny křivdy v oblasti státního občanství z minulosti, připouštěl zákon možnost renaturalizace osob, které byly zbaveny československého státního občanství odnětím nebo propuštěním ze státního svazku na základě již zmíněných zákonů z roku 1949 a 1969. Osoby zbavené občanství tímto způsobem, měly-li zájem zůstat československými občany, mohly do 31. 12. 1993 přímo na ministerstvu vnitra nebo prostřednictvím zastupitelského orgánu v cizině tuto skutečnost písemně sdělit. Pak na ně bylo pohlíženo tak, že byly stále československými občany. Musely však být zamítnuty žádosti, které odporovaly mezinárodním smlouvám uzavřeným se socialistickými zeměmi, kdy byly osoby ze státního svazku propuštěny, aby se zamezilo dvojímu občanství. Stejně tak nemohlo být stání občanství poskytnuto osobám nabývajícím státní občanství USA, protože platila úmluva o naturalizaci. Vrácení občanství se týkal také zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci a osobám, které dostaly jako vedlejší trest i odnětí státního občanství, bylo občanství obnoveno (Černý, Valášek, 1996).

9. ledna 1991 byla přijata jako ústavní zákon č. 23/1991 Sb., Listina základních práv a svobod. Ústavním zákonem byl novelizován také článek 5 ústavního zákona o československé federaci. Novela se vrátila k původnímu znění zákona, kdy prvotní bylo občanství republik a pak občanství České a Slovenské Federativní Republiky – došlo k přejmenování názvu republiky. Novela posílila postavení republik (Pavlíček et al., 2001).

31. prosince 1992 Česká a Slovenská Federativní Republika zanikla, a tudíž i československé státní občanství. Novela zákona uvedená v předchozím odstavci byla důležitá z hlediska státního občanství nástupnických států, jež mohly čerpat z dosavadního právního stavu (Emmert, 2016).

6 Státní občanství České republiky

Ústava České republiky byla přijata 16. 12. 1992 s účinností od 1. 1. 1993. Občanství se týkal článek 12 v hlavě první: „(1) *Nabývání a pozbývání státního občanství České republiky stanoví zákon. (2) Nikdo nemůže být proti své vůli zbaven státního občanství.*“ (www.psp.cz) Zákonnou úpravu státního občanství České republiky stanovil zákon ČNR č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství, ve znění zákona č. 272/1993 Sb. Byly do něj zakomponovány mezinárodní úmluvy (Emmert, 2016).

Protože rozhodující hledisko pro určení občanství v roce 1969 bylo místo narození a opce byla využita jen málo, nastala po rozdělení ČSFR na dva samostatné státy situace, že desítky tisíc lidí měly trvalý pobyt na území jiného státu, než jehož byli po 1. 1. 1969 občané. Státní občan Slovenské republiky si mohl zvolit státní občanství České republiky prohlášením do 30. června 1994 za splnění těchto podmínek: minimálně dvouletý faktický pobyt, vzdání se slovenského občanství a trestní bezúhonnost v posledních pěti letech. Rodiče mohli zvolit české občanství svému dítěti mladšímu 15 let. Novelizace dále upravovaly podmínky nabytí českého občanství slovenskými občany (Emmert, 2016).

Státní občanství se podle zákona č. 40/1993 Sb. nabývalo: narozením, osvojením, určením otcovství, nalezením na území ČR, prohlášením, udělením. Pozbývání státního občanství se dělo: propuštěním ze státního svazku ČR na vlastní žádost občana, který neměl na jejím území trvalý pobyt a nabyt před 1. 1. 1993 občanství jiného státu; prohlášením, jednalo-li se o občana, který se nejméně po dobu 10 let zdržoval v cizině; nabytím cizího státního občanství s výjimkou případů, kdy k nabytí došlo ve spojení s uzavřením manželství nebo narozením dítěte (Gerloch, Hřebejk, Zoubek, 2002).

Dítě nabývalo občanství narozením, byl-li alespoň jeden z rodičů státním občanem ČR, jedná se o uplatnění zásady *ius sanguinis*. Když se dítě narodilo na našem území *apatridum*, z nichž alespoň jeden měl povolen trvalý pobyt na území ČR, nabylo dítě občanství na základě zásady *ius soli*. Osvojením získávalo dítě občanství ČR, byl-li

alespoň jeden z rodičů státním občanem České republiky, a to dnem právní moci rozsudku osvojení. Týkalo se nezletilých osob. Zvláštním případem byla situace, kdy se dítě narodilo cizince nebo bezdomovkyni mimo manželství a pouze otec byl státní občan České republiky. Občanství dítě nabylo dnem určení otcovství, a to dnem souhlasného prohlášení rodičů nebo dnem právní moci rozsudku, jímž byl otec určen. Nabytím státního občanství nalezením byla uplatněna zásada *ius soli*, státním občanem ČR byla osoba nalezená na území České republiky mladší 15 let, pokud se neprokázalo nabytí narozením občanství jiného státu. Všechny čtyři uvedené způsoby získání občanství se týkaly nezletilých osob. Nabytí občanství bylo mohlo být i prohlášením, a to u těch státních občanů ČSFR, kteří neměli ani státní občanství ČR, ani SR a emigrovali před federalizací, tj. před 1.1.1969 (Gerloch, Hřebejk, Zoubek, 2002).

Udělit občanství fyzické osobě starší 15 let bylo možné na základě splnění následujících podmínek: Má na území ČR ke dni podání žádosti trvalý pobyt pěti let (může být prominuto); prokáže, že byla propuštěna ze státního svazku cizího státu nebo že pozbude dosavadní státní občanství nabytím nového, nejedná-li se o apatrida nebo osobu se statutem uprchlíka (tuto podmínku bylo možno prominout, pokud stát odmítal vydat doklady o propuštění ze státního svazku nebo kdyby žadatel vystavil žádost o propuštění do nebezpečí sebe a osoby blízké); další podmínkou bylo neodsouzení pro úmyslný trestný čin v posledních pěti letech; prokázání znalosti českého jazyka. Žádost se podávala nejprve k okresnímu úřadu, pak nastala změna v podávání k příslušnému krajskému úřadu v místě trvalého pobytu a vyřizovalo ji Ministerstvo vnitra ČR v Praze. Žadatel obdržel listinu o udělení občanství a musel složit státoobčanský slib (Černý, Valášek, 1996).

Zákon č. 40/1993 Sb. byl během jednadvaceti let své účinnosti devětkrát novelizován. Novelizace se týkaly upřesnění některých zásad nabývání a pozbývání občanství, mírně liberalizovaly podmínky naturalizace, podmínky pro nabytí občanství osvojením a bezdomovci (Emmert, 2016).

1. ledna 2014 začal platit nový zákon č. 180/2013 Sb., o státním občanství České republiky a změně některých zákonů. Za historie českých zemí je to již pátý zákon, který podrobně pojednává o právním institutu občanství. S předchozími zákony zůstává

shoda u nejčastějšího způsobu nabývání státního občanství narozením na základě principu *ius sanguinis*. Další oblasti přinášejí velké změny. Tou největší je zcela neomezená možnost vícenásobné státní příslušnosti u českých občanů – rodilých i naturalizovaných (Emmert, 2016).

Srovnáme-li nový zákon s předchozí právní úpravou, je zde více možností nabývání občanství a jsou přesněji vymezeny. Nejčastější formou nabytí občanství zůstane nabytí narozením, je zde shoda s předchozím zákonem, vychází se z principu *ius sanguinis*. Dílčí prvek je převzat z principu *ius soli*, a to při narození dítěte na území ČR, když jeho rodiče jsou v den jeho narození apatridy a alespoň jeden z nich má na území ČR povolený trvalý pobyt na dobu delší než 90 dní. Další způsob nabytí občanství je na základě určení otcovství, jedná-li se o matku cizinku a českého otce. Stejně jako v předchozím zákoně je to formou souhlasného prohlášení na matrice nebo na základě soudního rozhodnutí o určení otcovství. Zde se přistupuje ke změně v tom, že pokud není matka státní občanskou státní Evropské unie, Švýcarska nebo smluvního státu Dohody o Evropském hospodářském prostoru, musí být doloženy genetické zkoušky formou znaleckého posudku. Třetí způsob, osvojení, je shodný s úpravou jako v předchozím zákoně. U nabytí občanství nalezením je změna ve věku dítěte, může se jednat o dítě mladší tří let, když se do šesti měsíců nepodaří zjistit jeho státní příslušnost. Pátý, nový způsob, je nabytí občanství svěřením do ústavní, pěstounské či jiné formy náhradní péče, pokud se narodilo na území České republiky a je od narození bez jakékoliv státní příslušnosti. Šestým způsobem je získání občanství na základě udělení ministerstvem vnitra na žádost. Ta je podávána ke krajskému úřadu, manželé mohou podat společnou žádost a požádat i o občanství dětí. Děti starší 15 let stvrzují žádost svým podpisem. Na získání občanství není právní nárok. O občanství rozhoduje ministerstvo vnitra ve lhůtě do 180 dní. Ve srovnání s předchozím zákonem je stanoveno více podmínek pro udělení občanství – pětiletá délka trvalého pobytu (shodné), cizinec musí být integrován do české společnosti, nesmí představovat bezpečnostní hrozbu, nesměl být v minulosti odsouzen za úmyslný trestný čin či nepodmíněně za nedbalostní trestní čin (částečná shoda), musí prokázat znalost českého jazyka (shoda), musí prokázat znalost ústavního systému a základních reálií České

republiky, v posledních třech letech nesměl porušit české právní předpisy upravující pobyt cizinců, musí prokázat legálnost a výši svých finančních příjmů za poslední tři roky, včetně plnění daňových povinností a v posledních třech letech nesměl bez vážného důvodu zatěžovat nepřiměřeně sociální systém. Od 1. ledna 2014 není v zákoně nutnost vzdání se předchozího občanství. Liberálnější podmínky pro získání občanství udělením mají občané Evropské unie, Švýcarska a dalších států, které jsou smluvní stranou Dohody o evropském hospodářském prostoru. Sedmým způsobem získání českého občanství je jeho obnova či nabytí „prohlášením“. To mohou učinit všechny osoby, které před účinností tohoto zákona pozbyly české, případně československé občanství. Výjimkou jsou osoby, které pozbyly občanství na základě ústavního dekretu č. 33/1945 Sb., je to pojistka proti prolomení Benešových dekretů. Občanství lze pozbyt pouze podle nového zákona prohlášením o vzdání se občanství. Osoba musí trvale žít v cizině, nesmí mít na území České republiky ani formální trvalý pobyt, musí mít cizí státní občanství nebo příslib jeho udělení (Emmert, 2016).

Nejzásadnější změna je možnost vícenásobného státního občanství u českých občanů (rodilých i naturalizovaných). Česká republika trvala do vydání nového zákona na principu jediného občanství. Nový zákon představuje výraznou liberalizaci, zmizela ze zákona formulace o automatickém pozbytí občanství v případě nabytí cizího. Předchozí právní úprava dovolovalo jen nabytí cizího občanství vedle českého sňatkem nebo narozením. Srovnáme-li přístup českého práva k institutu občanství ve srovnání se státy Evropské unie, jsme díky novému zákonu od 1. ledna 2014 většinou mnohem liberálnější (Emmert, 2016).

Lze říci, že pojetí českého státního občanství vychází převážně ze zásady *ius sanguinis*, i když je doplňováno v určitých případech zásadou *ius soli*. Někteří politologové a právníci hovoří o principu *ius sanguinis* jako o více nacionalistickém, přístup *ius soli* hodnotí více jako občanský. Není možno jednoznačně říci, že by převažoval nějaký směr, přístupy závisí na zvyklostech dané země a jsou často prolínány (Emmert, 2016).

7 Národ a nacionalismus

Národ (nation) byl dvě stě let považován za vhodnou a legitimní jednotku, ze které by se mělo vycházet při určování hranic státu. S pojmem národ souvisí nacionalismus, podle něhož má každý národ právo na sebeurčení a hranice národa by se měly krýt s hranicemi státu. Od 19. století nacionalismus podstatně ovlivňuje druhotné tvoření nových států (Heywood, 2005).

Vyomezit pojem, co je národ, není jednoduché. Dodnes je obtížné národ obecně definovat jako soubor určitých vlastností tak, aby platily pro všechny národy. Vladimír Macura (1983) uplatňuje ve vysvětlení pojmu národ Meineckovu dichotomii „kulturního národa“ (Kulturnation), který teorii národa opírá o znaky kulturní povahy, jako jsou jazyk, etnické rysy a náboženství, a „státního národa“ (Staatsnation), vázaného na představu občanství. Ve „státním národě“ mohou žít vedle sebe příslušníci různých kulturních národů. U „kulturních národů“ se dle Friedricha Meinecka ztotožňuje národní identita s etnickou, jsou utvářeny spíše dějinnými silami než politickými, jsou k sobě vázání silným pocitem národní jednoty. Často mají snahu se považovat za národy výlučné, zdůrazňují společné předky. Mezi tyto národy řadil Meinecke například Řeky, Němce, Angličany, Rusy. Podle těchto národů se Němcem nebo Rusem nestane někdo tím, že se naučí německy nebo rusky. Tento pohled vedl ke zpátečnickému nacionalismu (Hroch, 2003).

Nejasných jevů je však u pojmu národ více. Někdy se pojem národ zaměňuje za pojem stát, například v Organizaci spojených národů by místo slova národ mělo být slovo stát. Vezmeme-li za znak národa jazyk, často bývá označován jako základní, tak ani tento znak není platný ve všech případech. Ve Švýcarsku se mluví třemi jazyky a jedná se o jeden národ. Stejně náboženství jako znak národa také neplatí, protože například v Německu vedle sebe působí katolíci i protestanti. Z toho vyplývá, že objektivní rysy při definování národa nelze uplatnit. Definování národa je tedy považováno za jev subjektivní, a to těmi, kteří se za národ považují. Od etnické skupiny se národ odlišuje tím, že se považuje za samostatné politické společenství

s kolektivními politickými aspiracemi projevujícími se většinou snahou získat politickou nezávislost neboli státnost, často ve formě federace (Heywood, 2008).

Za připomenutí stojí názory J. G. Herdera, že kořeny národa sahají do minulosti, národní povaha se vytváří i díky prostředí, ve kterém národ žije. Herder hovoří o tom, že národ má svého „ducha“. Zdůrazňoval zvláště význam jazyka pro existenci národa a říkal, dokud žije jazyk, žije národ. Jeho myšlenky měly pozitivní vliv i na naše národní obrození. Postava Němce v Jungmannově Rozmlouvání o jazyku českém vyjadřuje Herderovy myšlenky, že pokud žije jazyk, nic není ztraceno, a utěšuje Adama Daniela z Velešlavína. Herderův přístup lze označit jako kulturní nacionalismus (Heywood, 2008).

S osobitou teorií národa přichází Ernest Gellner. Říká, že národní vědomí nevyjadřuje pouze pocit loajality k vlastnímu národu nebo lásku k němu, ale je to touha po samosprávě a nezávislosti. Národ je pak definován snahou o nezávislou státnost. Je-li součástí již nějakého státu, snaží se z něj vymanit a změnit hranice (Gellner, 1993).

Gellnerova teorie národa je jedinečná, nacionalismus je vysvětlován jako důsledek určitých společenských podmínek, zároveň však připouští i jiné interpretace nacionalismu. Gellner rozvíjí myšlenku, že nacionalismus je produktem moderní společnosti. Zároveň se snaží objasnit, co je národnost. Jeho analýza vychází z toho, že agrární společnost nebyla založena na národech, ale na kmenových společenstvích, obcích, městech a říších s mnoha jazykově odlišnými národnostmi. To protirečí názorům mnoha nacionalistů, kteří zastávají názor, že národnost byla důležitá vždycky, národy byly odjakživa a některé jen spaly. Gellner zdůrazňuje myšlenku, že v agrární společnosti většinou neexistovaly státy, v kterých by byl jednotný jazyk a kultura. Sociální mobilita, touha uspět v industriální společnosti potřebovala nějakou oporu a tu poskytl nacionalismus. Průmyslová společnost s sebou nesla nutnost vzdělání – umět číst, psát, počítat, komunikovat mezi sebou a centralizované, dostupné vzdělání musela zabezpečit instituce státu. Příčinou nacionalismu je tedy i vysoká kultura. Zároveň nelze opomenout anonymitu jako jev moderní společnosti, jedinec touží být součástí národní jednotky. Gellner též vychází z představy, že ze strany národa bude většinou snaha o shodu politické jednotky a kultury (Gellner, 2003).

Dohady, jak se má na národ nahlížet, zda rozhodují kritéria kulturní či politická, ovlivňují i chápání pojmu nacionalismus. Je jasné, že nacionalismus je jev různorodý, na jedné straně může působit jako pokrokový, podporující úsilí o národní nezávislost, jednotu, na druhé straně může ve jménu národa propagovat expanzi a válku. Existují různé proudy nacionalismu, všechny se shodují v uznání politického významu národa. Na nacionalismus mají vliv i politické názory jeho vyznavačů. Je to jev, který se týká téměř všech politických ideologií – liberálů, konzervativců, socialistů, fašistů i komunistů. Liberální nacionalismus zdůrazňuje, že společnost se dělí na národy a ty mají svou identitu. Idea národa je spojena s vírou v suverenitu lidu, jak hlásal již Rousseau. Jedním ze zastánců tohoto nacionalismu byl americký prezident Woodrow Wilson, jehož názory se staly východiskem pro poválečné uspořádání Evropy a promítly se do versailleských mírových smluv. Právo na sebeurčení národa je spojeno s ideou vytvoření národního státu, jehož hranice odpovídají hranicím oddělujícím jednotlivé národy. Zájmy jednoho národa nejsou stavěny proti zájmům národa druhého. Wilsonovský nacionalismus však jako by nepočítal s tím, že na území nově vytvořených států žijí jazykové, náboženské, etnické menšiny, které se považují za národy. Následující historické události ukázaly mylnou představu bezproblémového uspořádání Evropy na tomto principu. Konzervativní nacionalismus hodně lpí na tradicích, vrací se do minulosti, připomíná slavné činy a usiluje o udržení soudržnosti. Tu podle nich může ohrozit přistěhovalectví. Pro tento nacionalismus je typický apel na patriotismus, tedy důraz na citovou stránku. Z něho vychází sice každý nacionalismus, ale patriotismus nemusí být spojen s politickými požadavky. Rozpínavý nacionalismus je opakem liberálního nacionalismu a je charakterizován především agresivitou a militarismem. Obě světové války byly produktem tohoto nacionalismu. Tento militarismus vyústil v šovinismus, zavrhuje myšlenku, že všechny národy jsou si rovny, a nahrazující ji názorem, že některé národy jsou předurčeny vládnout. Každý jiný národ nebo rasa je považován za hrozbu či nepřítele. Objevuje se i myšlenka o znovuzrození slávy – němečtí nacisté hovoří o Třetí říši jako o návaznosti na druhou říši Bismarckovu a první říši Karla Velikého. Protikoloniální nacionalismus je spojen s bojem za národní osvobození a často i s touhou po změně ekonomické a sociální. Vyvstává otázka, jaká

bude budoucnost národního státu. Současné evropské dějiny ukazují, že touha po národním státu zůstává. Je otázkou, jaký bude tlak na omezování suverenity národních států v souvislosti s jejich členstvím v mezinárodních organizacích (Heywood, 2008).

Aplikujeme-li předchozí pojednání o národě a nacionalismu na naše dějiny, lépe pochopíme, proč Masaryk, Beneš a Šrobár prosazovali ideu čechoslovakismu jako jednotného československého národa. Měla odpovídat teorii o národu jakožto samostatné politické jednotce a při úvahách o formování nového státu na konci 1. světové války vycházela z teze společného státu Čechů a Slováků. Liberální nacionalismus Wilsona prosazoval teorii o národním státě, který je představován jedním národem. Podíváme-li se však blíže na to, čím je národ určován, ačkoliv se definice liší, přesto lze určité společné znaky vymezit, vidíme, že Češi a Slováci měli odlišný jazyk, sice velmi podobný díky příslušnosti k západním Slovanům, a odlišnou historii, protože slovenské území spadalo pod Uhersko a české náleželo k Rakousku. Neshody se objevovaly po celou dobu existence Československa od roku 1918. Nacionalismus bujel více na slovenském území a byl i příčinou konečného rozpadu společného státu. Při zamyšlení se nad nacionalismem v dějinách našeho státu nesmíme opomenout, že po 1. světové válce versailleský mírový systém vymezil hranice a Československu připadlo území, kde žila velmi početná německá menšina, dokonce bylo Němců více než Slováků. Obyvatelé německé národnosti se nemohli řadit k národu československému. Rozpínavý nacionalismus v oblasti Sudet přispěl rozhodujícím způsobem k rozkladu první republiky. Neúplné řešení národnostních otázek mělo zásadní vliv na nacionalistické tendence a ovlivnilo vývoj státu a změny v občanství.

8 Výzkumná část

Pro sběr dat v empirické části bakalářské práce bylo použito kvantitativní výzkumné šetření. Výzkumnou část souboru tvořili studenti a studentky oboru Výchova k občanství Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, a to 26 z prvního ročníku a 25 z druhého ročníku. Jednalo se o úzce zaměřený vzorek, protože jsme chtěli zjistit názory budoucích učitelů.

Výzkumné šetření proběhlo na konci března 2018 v semináři dějiny politického myšlení a politický systém České republiky. Před samotným dotazováním byli studenti seznámeni s účelem bakalářské práce. Všichni souhlasili s anonymním vyplněním dotazníku, který byl předložen v papírové podobě na oboustranném formátu A4.

Abychom zmapovali, jaké mají studenti výchovy k občanství povědomí o historii našeho občanství, jak vnímají institut občanství, co rozumí pod pojmem evropské občanství, jaké jsou jejich názory na uspořádání státu z hlediska národnostního složení, jaké vidí příčiny nacionalismu, jeho pozitiva a negativa, jak hodnotí rozpad ČSFR a jaké zaujímají postoje k národnostem, které žily na našem území, položili jsme jim otázky rozdělené do čtrnácti okruhů. Případné dotazy k nejasnostem v otázkách byly vysvětleny. Všichni dotazníky vyplnili, i když některé otázky zůstaly občas bez odpovědi.

Při zpracování výsledků byly zaznamenávány zvláště odpovědi studentů prvního a druhého ročníku. Při vyhodnocování odpovědí bylo zjištěno, že výsledky jsou statisticky v obou skupinách velmi podobné (zároveň se téměř shodoval i počet studentů), tudíž v konečném zhodnocení byly obě skupiny spojeny a závěry jsou uvedeny dohromady. Někdy jsou citovány odpovědi studentů. V následujícím vyhodnocení jsou uváděny před shrnutím jednotlivé otázky. Dotazník jako celek je součástí přílohy bakalářské práce.

Výsledky kvantitativního šetření

1. Ius sanguinis („právo krve“) podle ní se dítě narozené rodičům, kteří jsou příslušníky určitého státu, stává již rodem státním občanem bez ohledu na to, zda se narodilo doma nebo v cizině. Převažuje na území Evropy, je uplatňována v ČR. **Ius soli** („právo místa“) podle této zásady každé dítě narozené na území určitého státu se stává jeho občanem bez ohledu na to, zda jsou rodiče občany tohoto státu nebo cizinci. Uplatňuje se především na americkém kontinentě. V ČR jen tehdy, jsou-li rodiče apatridé (bezdomovci) nebo pokud je dítě mladší 3 let nalezené na českém území a jeho rodiče jsou neznámí. (Černý, Valášek, 1996)

Kterou zásadu byste upřednostnili Vy a proč?

Většina studentů (40) upřednostnila právo krve, své rozhodnutí zdůvodňovali tím, že by dítě mělo mít stejné občanství jako jeho rodiče. Některé odpovědi této volby zůstaly bez vysvětlení. Právo místa zvolilo 7 studentů. Argumenty byly ovlivněny jednak situací blízkých osob – „kamarádka je Vietnamka, narodila se zde a až do 18 let neměla české občanství“, někdy vedly k této odpovědi zřejmé důvody – být občanem státu s lepší ekonomickou úrovní, jindy důvody humanitární – občanství pro uprchlíky. Tři studenti, kteří se neuměli rozhodnout, viděli jako vhodnou zásadu ius soli, ale zároveň doplněnou o ius sanguinis - mít možnost i občanství po rodičích, kdyby dítě mělo mít jiné. Jeden dotázaný se nevyjádřil.

2. Co rozumíte pod pojmem domovské právo k obci? S kterou dobou se Vám spojí?

25 respondentů tušilo, že se jedná o práva jedinců v souvislosti s obcí, někteří z nich uváděli práva spojená s pobytem v obci a další možnost podílet se na chodu obce. Objevily se i dvě úplné odpovědi, že domovské právo souvisí s obcí, ve které se jedinec narodil, a vazbou na občanství. V několika odpovědích zazněla vazba na dům v obci. 21 studentům tento pojem nic neříkal. S odpovědí, kam tento institut časově zařadit, si

poradilo deset studentů, uvedli období 1. republiky. Přetrvával sice ještě v období třetí republiky, ale tuto odpověď lze uznat za dostačující. Osm studentů řadilo tento pojem do starověku nebo středověku, ojedinele do protektorátu a období komunismu, pět studentů do 20. století bez bližšího upřesnění. Zbytek studentů uvedl, že neví.

3. Za protektorátu bylo dvojí občanství; říšské občanství a protektorátní příslušnost. Jak je vnímáte z hlediska práv a povinností?

Převážná část studentů (31) chápala říšské občanství jako výhodnější z hlediska práv oproti protektorátní příslušnosti. Výhody říšského občanství v oblasti politické, pracovní a sociální nebyly dále konkretizovány. Jedenáct studentů odlišnost mezi oběma občanstvími nepochopilo, nerozlišují tyto pojmy, někteří je spojují s různým územím, někdy byla protektorátní příslušnost přirazena jedincům transportovaným do koncentračního tábora a Židům. Nikdo ze studentů nezmínil rozdíl, že na říšské občanství byla vázána vojenská povinnost a protektorátní příslušnost znamenala povinnost totálního nasazení. Devět studentů se nad touto otázkou nezamýšlelo.

4. Na pojistku platnosti Benešových dekretů o pozbývání československého občanství říšskými občany pamatoval i poslední zákon o občanství z roku 2013. (7. způsobem získání českého občanství je jeho obnova či nabytí prohlášením. To mohou učinit všechny osoby, které před účinností tohoto zákona pozbyly české, případně československé občanství. Výjimkou jsou osoby, které pozbyly občanství na základě ústavního dekretu č. 33/1945 Sb.). Jak se díváte na jejich platnost Vy?

Povědomí o obsahu Benešových dekretů a jejich souvislosti se současností jsou u studentů velmi malé. Deset studentů vyjádřilo souhlas s jejich platností, 34 studentů se buď vůbec nevyjádřilo, nebo napsalo, že nic o tomto tématu netuší. Jeden student je dával do souvislosti s rozpadem ČSFR. Tři respondenti by byli pro přehodnocení

situace, dekrety považují za věc minulosti. Souvislost s dneškem už studenti, kteří se k této otázce vyjadřovali, nevidí. Myslí si, že pojistka by v zákoně být nemusela, „protože by už občanství nikdo nechtěl“. Dva studenti považovali tuto otázku za citlivé téma.

5. V době totality u nás existoval institut odnětí státního občanství. Co si pod ním představíte?

Většina studentů (29) chápala tento trest jako trest za projevy neposlušnosti vůči státu. Devět studentů si ho spojilo s vyhoštěním. Pět studentů považovalo pojem institut za úřad, organizaci, která občanství odnímal. Sedm studentů mělo správnou představu o institutu odnětí občanství – odnětí občanství v důsledku emigrace. Jeden student uvedl skutečnost, která se vyskytovala v letech 1949-1956, kdy bylo odnětí občanství ukládáno v politických procesech jako vedlejší trest za velezradu, vyzvědačství a špionství. Tři studenti nevedli nic. Jeden si zaměnil období totality s obdobím protektorátu, jeden si institut spojil s občanstvím imigrantů, kterým bylo občanství uděleno a má jím být odňato. Žádný student nevedl, že odnětí občanství mohlo být vázáno na přijetí občanství v jiné zemi.

6. S členstvím v Evropské unii se objevuje pojem evropské občanství. Jaká práva, dle Vaše názoru, z něho plynou?

34 studentům se vybavilo alespoň jedno právo konkrétně, nejčastěji se jednalo o svobodu pohybu, cestování pouze s občanským průkazem, dále svobodu pobytu, možnost studia a práce v členské zemi, ojediněle i volby do Evropského parlamentu. Práva obrátit se na evropského ombudsmana, podat petici k Evropskému parlamentu a účastnit se komunálních voleb zmíněna nebyla. U pěti respondentů byla odpověď velmi obecná v duchu, že občané EU mají stejná práva, bez konkretizace. Sedm dotázaných

odpověď nepochopilo vůbec, uváděli, že si státy mají pomáhat, právo požádat stát v případě ohrožení. Pět studentů se touto otázkou nezabývalo.

7. Jaký vidíte rozdíl mezi obyvatelem státu a státním občanem (příslušníkem)?

21 studentů zcela správně zodpovědělo tuto otázku, že „obyvatel státu nemusí mít v daném státu občanství“. Dvanáct respondentů vysvětlilo pojem státní občan, ale neumělo vysvětlit pojem obyvatel. Šestnáct dotázaných nepochopilo, že obyvateli státu jsou myšleni i státní občané. Dva respondenti neodpovídali.

8. Souhlasíte s teorií, že jednomu národu by měl odpovídat jeden stát?

Dvacet studentů se domnívalo, že jednomu národu by měl odpovídat jeden stát. Několik z nich odůvodnilo svůj názor tím, že je ve státě pak méně nepokojů a že si obyvatelé stejné kultury a tradic více rozumí. Převažující (třicet) byly ale záporné odpovědi. Občas se objevilo odůvodnění, že to v dnes již multietnickém světě ani není možné a že jiné kultury mohou stát obohatit.

9. Proč myslíte, že Masaryk, Beneš, Šrobár trvali na teorii čechoslovakismu (jeden československý národ) a prosadili ji do ústavy? Myslíte, že souvisela s poválečným uspořádáním Evropy?

Většina respondentů (35) viděla souvislost teorie čechoslovakismu s poválečným uspořádáním Evropy a shodovala se, že k této myšlence politici přistupovali z důvodu silnějšího, stabilnějšího státu a lepší mezinárodní pozice. Dotázaní se nezamýšleli nad tím, že by mohl být jeden stát dohromady pro samostatný český a slovenský národ, že myšlenka československého národa mohla souviset s Wilsonovou teorií, že jednomu

národu má odpovídat jeden stát, takže mohla vzniknout tato teorie účelově. Z odpovědi bylo znatelné, že teorii čechoslovakismu studenti nepovažují za chybu. 16 respondentů se odpovědi zřeklo.

10. Teorie čechoslovakismu byla zvláště na Slovensku příčinou nacionalismu. Jaké jsou podle Vás příčiny nacionalismu? Kdy může být podle Vás nacionalismus i užitečný? Kdy začíná být nebezpečný?

Odpovědi na otázku, jaké jsou příčiny nacionalismu, zazněly v menším množství než na otázku, v čem vidí užitečnost a nebezpečnost. 18 studentů na ni neodpovídalo, u dalších otázek chybělo v souhrnu deset odpovědí. Jako příčiny jsou uváděny touha po samostatném státě, právo národa na sebeurčení, bránění národa před vetřelci, pocit ohrožení, obava ze silnějšího národa, nespokojenost obyvatel, období krize, pocity méněcennosti, snaha zachovat si identitu. Užitečnost nacionalismu byla spatřována v tom, že pomáhá vyburcovat národ, posiluje lásku k vlasti, sjednocuje, je důležitý k uvědomění si historie, kultury, tradic, jazyka, napomáhá k boji proti útlaku, při vybudování vlastního státu, ve válce tmelí národ, je důležitý při obraně země. Byl uveden i jeden příklad užitečnosti nacionalismu vztahující se k současnosti – „Česká republika je pod vlivem Evropské unie a USA“. Tři studenti odpovídali, že nacionalismus nemůže být užitečný nikdy. Jako nebezpečný byl viděn očima studentů nacismus v Německu, proklamování hesel o nejlepší národě, ohrožování a napadání jiného národa, přinášení ztrát na životech, vyvolávání násilí, přechod k fanatismu, rasové nesnášenlivosti. V jedné odpovědi bylo zmíněno, že může být nebezpečný při volbách. Objevil se i názor, že nacionalismus je škodlivý vždy.

11. Vnímáte jako problém, když žije ve státě více národů a národností?

Většina studentů (32) nevnímala jako problém soužití více národů a národností. Své názory opírali o splnění určitých předpokladů – musí se tolerovat, chovat podle zákonů,

nedělat mezi sebou rozdíly, někteří vidí jako pozitivum míšení kultur. Čtrnácti studentům se naopak toto soužití jevílo jako problematické, protože dle nich vyvolává častější napětí ve státě a někdy válečné konflikty. Tito studenti uváděli i příklady z historie – konflikty v oblasti Sudet a v Katalánsku. Dva studenti neměli jednoznačnou odpověď a tři se nevyjádřili.

12. Jak hodnotíte rozpad ČSFR v roce 1992? Vidíte souvislost s nacionalismem?

Osmnáct studentů vnímalo rozpad ČSFR v souvislosti s nacionalismem, osm ne, dva spíše ano a zbytek se nevyjádřil. Deset studentů hodnotilo rozpad negativně, bylo jim to líto, nic podle nich nepřinesl, žili by raději ve společném státě, o rozdělení rozhodl Mečiar a Klaus, mělo proběhnout referendum, byla to chyba. Pět studentů vidělo situaci pozitivně, protože Slováci získali samostatný stát, zasloužili si ho, byly by neustálé spory. Někteří se vyjádřili, že je pozitivní spolupráce se Slovenskem v rámci Visegrádské čtyřky a že se jim těžko rozpad hodnotí, když situaci nezažili. Dost velká část respondentů (14) nezaujala žádný názor.

13. Na našem území žily ve stoleté historii početné národnosti. Co se Vám vybaví (využijte asociací – pět), když se řekne Slovák, Němec, Ukrajinec, Polák, Maďar, Čech, Žid, Rom.

Slováci jsou nejpozitivněji hodnocená národnost, objevují se slova bratři, podobný jazyk, přítel, společný stát, Československo, Bratislava, Tatry a z jídel halušky. Z konkrétních osobností se z historie vybavuje Jánošík, z politiků Mečiar a Fico. Vazba na Slovensko zůstala silná, i když studenti jsou již generace narozená v samostatném státě.

U slova Němec se většinou objevuje vazba do minulosti, Sudety, Hitler, vůdce, válka, nacionalismus, nacismus, koncentrák, genocida, NSDAP. V několika málo případech se

studenti zaměřili spíše na kladné vlastnosti, vyzdvihují ekonomickou prosperitu, dobré pracovní nabídky, vysokou životní úroveň, pracovitost, cílevědomost. Z osobností se jim ve více případech vybavuje Angela Merkelová, z hmotných věcí řízek, pivo, klobása, auta. Postoj k této národnosti je často negativní, jsou považováni kvůli minulosti za utlačovatele, kteří nám hodně ublížili, většinou se nelíbí ani jazyk.

Studenti si Ukrajince spojují s levnou pracovní silou (téměř polovina z dotázaných), oceňují jejich pracovitost, ochotu přijmout i práci za méně peněz, která často neodpovídá jejich kvalifikaci, téměř všichni je vidí bezproblémové. Několikrát se objevilo slovo Kyjev a Krym (v souvislosti s aktuální politickou situací), ojediněle ale válka, občas byla uváděna podobnost jazyka s ruštinou, pirožky a boršč jako národní jídlo.

Asociací u národnosti Polák bylo málo, pětina respondentů spojuje Poláky s nekvalitními potravinami. Na druhém místě, co se týče počtu odpovědí, je zdůrazňování víry, Poláci jsou viděni jako silně věřící. Ojediněle jsou uváděny osobnosti – fotbalista Lewandowski a politik Kaczynsky, papež – a města – Krakov, Gdaňsk, Varšava. Občas zazněla podobnost jazyka. Očekával jsem Osvětim, ale byl pouze jedenkrát. Mohu-li shrnout, nebyly asociace nijak pozitivní, ani negativní.

Maďarská národnost byla nejméně hodnocena, spíše je pocíťovaná jejich vazba na Slovensko, přece jenom to nebyli naši přímí sousedé. Nejčastější asociace jsou věci kulinářské (segedín, debrecínka, klobása, guláš, paprika), občas je připomenuta složitost jazyka, jeho příbuznost k jiné rodině než indoevropské. Ze zeměpisných názvů se objevují Budapešť, Balaton, Maďaři jsou spojováni s pojmem Uhry a termálními lázněmi. Z osobností se ojediněle vybavil politik Orbán a filantrop Soros. Jeden ze studentů uvedl stejně jako u Poláků Visegrádskou čtyřku..

Mohli bychom očekávat, že Čech bude hodnocen kladně, ale není to tak vždy. U 18 dotázaných se objevují slova jako závist, vypočítavost, zabeďněnost, lenost, vychytralost, sobectví, zmanipulovatelnost, čečáčství. U 24 respondentů převažovaly klady - šikovný, vynalézavý, smysl pro legraci, symbol domova, vlastenec, krásná

země. Co se týče osobností, jsou uváděny jednak z historie – Masaryk (5), Karel Čtvrtý (2), Komenský (2), jedenkrát Tyl, Žižka, L. Svoboda, ze současných – Havel a Babiš (3), Zeman (2), Kryl. K Čechům podle 20 dotázaných neodmyslitelně patří pivo, svíčková, knedlíky a hokej.

Asociace u Žida byly bohaté, ale velmi často se opakovaly. K nejčastějším patří Izrael, koncentrační tábor, holocaust. Tyto asociace se vybavily 45 respondentům, ti pak poukazovali, že Židé byli často diskriminováni a bylo jim křivděno. Zároveň se u 5 studentů objevuje pohled na Žida jako na bohatého člověka, obchodníka, často skrblika. Každý dotázaný zmínil alespoň jeden židovský symbol.

Vnímání Romů studenty je vesměs negativní. 45 studentů uvedlo neochotu pracovat a vzdělávat se, pobírání sociálních dávek, 15 hluchost, krádeže a výbušnost. Občas se objevuje pojem diskriminace a 4 studentům se vybavily problémové lokality.

14. Současný zákon o občanství z roku 2013 patří k nejliberálnějšímu v EU. Přináší vícenásobné státní občanství. Do této doby (s určitými výjimkami) bylo možné jediné občanství. Jak se na tuto liberalizaci díváte Vy?

S liberalizací vyjádřilo souhlas 27 studentů a studentek, většinou nijak své rozhodnutí nezdůvodňovali, když ano, tak viděli výhodu v manželstvích s cizinci. 12 respondentů s liberalizací nesouhlasilo, tři pouze v případech manželství s cizincem nebo cizinkou. Devět dotázaných tuto otázku vynechalo.

9 Závěr

V této bakalářské práci jsem se snažil popsat vývoj institutu státního občanství na území naší republiky během její stoleté historie. Jak ukázaly i výsledky dotazníkového šetření mezi studenty a studentkami oboru Výchova k občanství, jedná se o téma velmi obsáhlé, často i právnicky složité, se spoustou změn odrážejících vývoj našeho státu, a proto se pochopitelně v orientaci studentů v jeho historii vyskytovaly i určité nedostatky.

Obsahu zásad *ius sanguinis* a *ius soli*, které jsou určující při nabývání občanství, studenti dobře rozumí a upřednostňují zásadu *ius sanguinis* uplatňovanou v naší republice. Téměř třicet let (od 28. 10. 1918 až do 31. 12. 1948) bylo v naší zemi vázáno občanství na institut domovského práva k obci. Tento pojem byl pro mnoho studentů neznámý. Změny občanství v době nesvobody a souvislost s Benešovými dekrety o pozbytí občanství nejsou též v povědomí některých studentů a studentek. Domníval jsem se, že většina studentů bude souhlasit s možností vícenásobného občanství, kterou přinesl zákon z roku 2013. To se mi potvrdilo, ale část studentů liberalizaci nepřivítala vůbec, někteří ji vázali pouze na sňatky s cizinci. Z práv plynoucích z evropského občanství je zmiňována dotázanými především svoboda pohybu a pobytu v členských zemích Evropské unie. Při zamýšlení se nad složením státu z hlediska národnostního menší část studentů preferuje národní stát, jako nejčastější důvod uvádí méně nepokojů a lepší soužití lidí se stejnou kulturou, tradicemi a historií. Většina upřednostňuje stát, ve kterém žije více národů a národností, který dle nich lépe odpovídá dnešní multietnické společnosti. O příčinách, negativech a pozitivěch nacionalismu se respondenti vyjadřovali obsáhle, jak je vidět ve zpracování výsledků dotazníkového šetření. Mezi nejčastěji uváděná pozitivě patří láska k vlasti, jazyku, vzbuzení pocitu sounáležitosti, obrana země, mezi negativy zaznělo vyzdvihování svého národa nad ostatní, útlak jiného národa a agrese vůči němu. Respondenti nemají jednoznačný názor na rozpad ČSFR, některým je to líto, jiní vidí možnost lepšího rozvoje Slovenska. V postojích k národnostem, které se vztahovaly k našemu území, nebyli studenti ovlivněni momentálním děním. Předpokládal jsem, že se studentům vybaví uprchlická

krize a vyhrocené aktuální dění na Slovensku, ale nebylo tomu tak. Toto potvrzuje, že postoje se vyvíjejí na základě dlouhodobějších hodnocení, mohou také být ovlivněny našimi předsudky a stereotypy. Postoje se pravděpodobně nezakládaly vždy na osobní zkušenosti, ale přejímaly tradiční obraz, který o dané kultuře panuje. Vymýtit předsudky asi není snadné, jak ukázaly odpovědi respondentů.

Vzhledem k tomu, že výzkumné šetření bylo prováděno mezi budoucími učiteli výchovy k občanství, spatřuji za přínosné se na problematiku občanství, jeho získávání, nabývání a orientaci v historii, ve studiu zaměřit.

10 Seznam zdrojů

Seznam použité literatury

- ČERNÝ, Jan a Miloš, VALÁŠEK. *České státní občanství: ucelený výklad právních předpisů upravujících státní občanství České republiky v návaznosti na státní občanství ČSR, ČSSR a ČSFR*. Praha: Linde, 1996. ISBN 80-7201-018-2.
- EMMERT, František. *Češi ve Wehrmachtu: zamlčované osudy*. 2. vyd. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-31-5.
- EMMERT, František. *Státní občanství na území České republiky v minulosti a současnosti*. Praha: Leges, 2016. Teoretik. ISBN 978-80-7502-163-2.
- GELLNER, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. [1. vyd.]. Praha: Josef Hříbal, 1993. Poznání (Hříbal). ISBN 80-900892-9-1.
- GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN 80-7325-023-3.
- GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 2002. ISBN 80-85431-85-8.
- GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II/A*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2002. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0519-8.
- GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II/B*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2002. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0520-1.
- GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa III*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0024-2.
- HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 3. vyd. Přeložil Zdeněk MASOPUST. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-115-1.
- HEYWOOD, Andrew. *Politická teorie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-86861-41-4.
- HOLUBEC, Stanislav. *Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-014-8.

HROCH, Miroslav, ed. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-20-2.

KOVÁČ, Dušan. *Dějiny Slovenska*. 2. vyd. Přeložil Emil CHAROUS, přeložil Jan URBAN. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-099-9.

MACURA, Vladimír. *Znamení rodu. České obrození jako kulturní typ*. Praha: Československý spisovatel, 1983.

MALÝ, Karel a kol.. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. upr. vyd. Praha: Linde, 1999. ISBN 80-7201-167-7.

PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. 2., dopl. vyd., V Albatrosu 1. vyd. Praha: Albatros, 2001. Klub mladých čtenářů (Albatros). ISBN 80-00-00987-0.

PAVLÍČEK, Václav a kol.. *Ústavní právo a státověda I. díl*. Praha: Linde, 2001. ISBN 80-7201-141-3.

PAVLÍČEK, Václav a kol.. *Ústavní právo a státověda II. díl*. Praha: Linde, 2004. Vysokoškolské právnické učebnice. ISBN 80-7201-472-2.

POTOČNÝ, Miroslav a Jan ONDŘEJ. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: C.H. Beck, 2011. Beckovy právnické učebnice. ISBN 978-80-7400-398-1.

TICHÝ, L., ARNOLD, R., SVOBODA, P., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R. *Evropské právo*. 2. vydání Praha: C.H. Beck, 2004.

VODIČKA, Karel a Ladislav, CABADA. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. 3., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-893-7.

Seznam použitých internetových zdrojů

Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky [online]. Praha 1: Parlament České republiky, 2018 [cit. 2018-03-15]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?akk=6>

Svaz měst a obcí České republiky [online]. Praha: Realizace SEAL, 2018 [cit. 2018-02-18]. Dostupné z: <http://www.smocr.cz/>

11 Příloha

Dotazník k bakalářské práci

Vážení kolegové, vážené kolegyně,

dovoluji si Vás požádat o vyplnění dotazníku, který je součástí mé bakalářské práce. Ta se zabývá státním občanstvím v dějinách našeho státu od roku 1918 do současnosti.

Jedním z cílů práce je i zmapovat orientaci studentů společenských věd v historii našeho občanství, jak vnímají jeho změny a současný stav. Zároveň bych Vás poprosil o Vaše názory na nacionalismus a Váš vztah k určitým národnostem. Dotazník je anonymní.

Velmi Vám děkuji za Vaši ochotu, čas a přístup při jeho vyplňování.

Ladislav Strnad, student 3. ročníku PF JCU, ČJ-SV

1. Ius sanguinis („právo krve“) podle ní se dítě narozené rodičům, kteří jsou příslušníky určitého státu, stává již rodem státním občanem bez ohledu na to, zda se narodilo doma nebo v cizině. Převažuje na území Evropy, je uplatňována v ČR.

Ius soli („právo místa“) podle této zásady každé dítě narozené na území určitého státu se stává jeho občanem bez ohledu na to, zda jsou rodiče občany tohoto státu nebo cizinci. Uplatňuje se především na americkém kontinentě. V ČR jen tehdy, jsou-li rodiče apatridé (bezdomovci) nebo pokud je dítě mladší 3 let nalezené na českém území a jeho rodiče jsou neznámí.

(Černý, Valášek, 1996)

Kterou zásadu byste upřednostnili Vy a proč?

2. Co rozumíte pod pojmem domovské právo k obci? S kterou dobou se Vám spojí?

3. Za protektorátu bylo dvojí občanství; říšské občanství a protektorátní příslušnost. Jak je vnímáte z hlediska práv a povinností?

4. Na pojistku platnosti Benešových dekretů o pozbývání československého občanství říšskými občany pamatoval i poslední zákon o občanství z roku 2013. (7. Způsobem získání českého občanství je jeho obnova či nabytí prohlášením. To mohou učinit všechny osoby, které před účinností tohoto zákona pozbyly české, případně československé občanství. Výjimkou jsou osoby, které pozbyly občanství na základě ústavního dekretu č. 33/1945 Sb.). Jak se díváte na jejich platnost Vy?

5. V době totality u nás existoval institut odnětí státního občanství. Co si pod ním představíte?

6. S členstvím v Evropské unii se objevuje pojem evropské občanství. Jaká práva, dle Vaše názoru, z něho plynou?

7. Jaký vidíte rozdíl mezi obyvatelem státu a státním občanem (příslušníkem)?

8. Souhlasíte s teorií, že jednomu národu by měl odpovídat jeden stát?

9. Proč myslíte, že Masaryk, Beneš, Šrobár trvali na teorii čechoslovakismu (jeden československý národ) a prosadili ji do ústavy? Myslíte, že souvisela s poválečným uspořádáním Evropy?

10. Teorie čechoslovakismu byla zvláště na Slovensku příčinou nacionalismu. Jaké jsou podle Vás příčiny nacionalismu? Kdy může být podle Vás nacionalismus i užitečný? Kdy začíná být nebezpečný?

11. Vnímáte jako problém, když žije ve státě více národů a národností?

12. Jak hodnotíte rozpad ČSFR v roce 1992? Vidíte souvislost s nacionalismem?

13. Na našem území žily ve stoleté historii početné národnosti. Co se Vám vybaví (využijte asociací – pět), když se řekne

Slovák-

Němec-

Ukrajinec-

Polák-

Maďar-

Čech-

Žid-

Rom-

14. Současný zákon o občanství z roku 2013 patří k nejliberálnějším v EU. Přináší vícenásobné státní občanství. Do této doby (s určitými výjimkami) bylo možné jediné občanství. Jak se na tuto liberalizaci díváte Vy?